

VABA SÕNA

Nr. 6.

Aprill.

1925.

Eesti rahvas ja tema tahtmine. riigi loomisel, põhiseaduses ning riigi elus.

Mõtted ja märkused meie erakondadest, nende rohkusest, eeskavalistest lahkuminekutest ning koondumisvõimalustest

Eesti vabariik on kõigepäält Eesti rahva ühissünnitus. Mitte ilmaeagu ei kuuluta meie vabariigi põhiseaduse sissejuhatus, et „Eesti rahvas, köikumata usus ja vankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele“ jne., on temale As. K. kaudu vastu võtnud ja kindlaks määranud põhiseaduse. Neid sõnu lugedes tulevad elavalt meele mõnined särkevad silmapilgud pärast Vene revolutsiooni, mil see rahva tahtmine tõesti avaldus selgena ja tumestamatuna. Rahvuskongress, esimesed Asutava Kogu valimised enamlaste valitsuse pääletungiva surve all, laialiste luulkaade peaaegu ühemeelne „passiivne vastupanu“ Saksa okupatsiooni päevil, Eesti vallavanemate protest Riias, siis vabadussõda jne. Need kõik on silmapilgud, mis, jäädes seisma Eesti rahva ajalukku, järeltulevatele põlvetele ikka ja ikka meele tuletavad seda Eesti rahva vankumata tahtmist, millest kõneleb vabariigi põhiseaduse sissejuhatus.

On sellepärast ka täitsa arusaadavad need suured ja laialised õigused, mida sama põhiseadus korduvalt toonitab rahva omadena. Juba põhiseaduse esimene paragraf kuulutab pühalikult, et „Eesti on iseseisev rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes“. Mingisugust rahva liigitust õiguste suhtes ei ole, vaid „kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetalised“. Ning põhiseaduse § 27 toonitab veel kord kõikumatult, et „riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude näol“.

Ei ole palju neid riikide põhiseadusi, kus rahva, s. o. riigikodanikkude õigusi nii kindlalt ja nii täielikult ning puutumatult kuulutatakse, nagu seda teeb Eesti vabariigi põhiseadus.

Kuid ometi, kui selle kõrval lähemalt tähele panna meie riigipoliitilist elu, siis ei näe meie siin rahvast oma õigusi mitte käsitavat sel määral, nagu seda meie tõesti-rahvariiklise põhiseaduse järele peaks oletama. Ei ole nimelt näha seesuguseid rahva üldisemaid tahteavaldusi riigi tegeliku poliitika asjas, nagu need aasta viie-kuue eest avalikuks tulid riigiloomiseks. Tolleaegsete selgete seisukohtade asemel näeme praegu mingisugust ebamäärast siia-sinna rabelemist, haaramist siit ja säält, ilma et õieti teataks, mida ja mille järele. Iseäranis selgub see asjaolu praeguses riigikogus esi-

tatud erakondade rohkuses. Et nad sääl sel arvul olemas on, nagu praegu näeme, üks ole selles kõigepäält tegev olnud seesama „hääleõigusline kodanik“, kellede kogu „rahvast“, põhiseadus tunnistab riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis. Oma häältega on rahvas nad kõik sinna saatnud ja nüüd peab ta tihtigi tusane olema päält vaadates, kuidas riik selle all kannatab, et see rühmade ja erakondade kogu oma vahel riigi valitsemisküsimustes kuidagi ühist keelt ei suuda leida, iga rühm üksikult aga sedavõrd väike on, et ta häämeelega mitte ei usalda valitsemisraskust üksinda oma õladele võtta ning üksinda näidata, missugust poliitikat tema riigi huvidele kõige vastavamaks peab.

Ei tahaks aga tõendama hakata, nagu oleks „rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude näol“ teadlikult oma tahtmisavalduse nii ebaselgeks ja segaseks killustanud, nagu see vastu paistab tema praegusest esitusest, riigikogust. Vaid siingi on kaasa mõjumas olnud terve rida põhjusi, kõigepäält aga küll see, et meie rahva riigipoliitiline arenemislugu õieti veel vaksa pikkunegi pole ja sellepärast ka tema kogemused sellel alal alles liig värsked ja väljakujunematud. Mõninga üksiku linnaomavalitsuse ja vallaomavalitsuste juhtimisest on ta paisatud järsku, üle öö, riigipoliitika valdkonda, milles tarvitusel on ja peavadki olema koguni teised teed ja tegevusviisid, kui endises kitsas isetegevuspiirkonnas, oma linnas, oma vallas, kihelkonnas. Enne oli tal tegemist ainult oma enese kõige otsekohesemate, kõige lähemate huvidega ja nende kaitsega oma lähemas omavalitsuspiirkonnas, need olid talle lihtsad ja käega katsutavalt selged, nüüd aga, riigipoliitilistes küsimustes, oli ta korruga seatud tarviduse ette — vahet tegema hakata lähemate ja üldriikliste huvide vahel, mis sagedasti nõuab õige selget ja teravat poliitilist pilku, selgemat ja teravamamat, kui seda ilma pikemaajaliste kogemusteta võimalik on omandada.

Ei olnud endisel vallavolikogu valijal raske otsustada, kas oma häält anda „maagameestele“ või „maatameestele“, kui tal ainult nende kahe vahel valida oligi. Linnas, sääl aga oli seisukord veel selgem: sääl valisid ainult „maagamehed“, s. o. majaomanikud, ning vahetegemise alus seisis ainult selles, kas ta on „eestlane“ või „sakslane“. Nüüd on seisukord silmanähtavalt teine, kuid oleks veidi ülekohus nõuda, et see endine lihtne otsustusviis ka meie hariliku kodaniku teadvusest korruga jäljetult kadunud peaks olema. Ning me näemegi; et ta seda ei ole: Endine lihtne lähedate huvide kõla, vana tuttav vahetegemine „maagamehe“ ja „maatamehe“ vahel, meelitab veel praegugi ühte osa, ja, kahjuks, kaunis suurt osa kodanikka hääletama selle erakonna poolt, mille nimi talle kõige lähemana tundub: lihttööline annab sagedasti ilma millegi muu pääle mõtlemata oma hääle selle poolt, kes nimetab ennast „tööraha ühiseks väerinnaks“, nõndasama kui põllumees „põllumeestekogude“, majaomanik „majaomanikkude“, üürnik „üürnikkude“, asunik „asunikkude“, kristlane „kristlikkude“ ja endine sõdur „demobiliseeritud sõdurite“ nimekirja poolt. Selle järele küsimata, et nimepanek erakonnale alati see kõige lihtsam asi on ja seks palju muud tarvis ei lähe, kui tinti, sulge ja tüki paberit.

Et seesugusel alusel riigipoliitiline elu aga nii minna ei saa, kui ta minema peaks, on enam kui selge. On tingimata tarvilik „hindamine ja ümberhindamine“ praeguses „lähedate“ nimedega erakondade rägastikus, et sellest siis tuleviku jaoks üldisemaid järeldusi ja otsustusi teha. Järeldusi ja otsustusi teha järele kaaludes, missugune osa selles rägastikus kodanikule lähedane

on mitte üksi nime poolest ja ainult koduhuvide seisukohalt, vaid ka eeskava poolest ja riikliste huvide seisukohalt; kusjuures tähelepanuta ei või jätta muidugi ka iga erakonna töö ja tegevus minevikus, tegelased, keda ta oma eeskava täitjatena riiklisele tööle pakub, nende võimised ning tööjõud jne.

Iga riigikodanik peaks enesele jäädava tingimisenä üles seadma, et ta tulevikus riiklisel alal oma usaldust ja toetust võib kinkida ainult neile poliitilistele rühmitustele, kelle kohta ta kindel võib olla, et nad nii oma tegelastekogu kui ka eeskava poolest sedavõrd „äraproovitud“ on, et nad mitte üksi teistega üheskoos, vaid tarbekorral ka üksinda kogu riigipoliitika juhtimist oma õladele võivad võtta. Vaadeldes praeguseid erakondi riigikogus, võib kaunis kergesti ära näha, et seesuguseid on sääl 4—5. Teistel ei ole üldpoliitilist eeskava, ei tegelasi valitsemistöö jaoks. Mõne kitsama erihuvi nimel, mida juba nende nimigi tunnustab, on senise valija lühikesenägellikkus nad sinna saatnud, ja nad näitavad sääl oma tegevusega ainult ühte, nimelt, et nad selle erihuvigi hääks midagi ära ei suuda teha, kui üldpoliitilised erakonnad neid ei toeta. Inimesed, kes niisuguste erihuviliste rühmade nimekirjas riigikogusse on pääsenud, võivad üksikuina võetult kõik tublid ja hääde püüdmistega isikud olla, kuid rühmana on nad tagajärjekala loova poliitilise töö jaoks võimetumad. Seda tingib juba riigipoliitilise töö iseloom, mis rühmadele tihtilugu palju suuremaid kohustusi pääle paneb kui üksikud pisikesed rühmaked neid suudavad täita. Kuid oma väiksuse pääle vaatamata on neil juba nende arvurohkuse poolest küllalt mõju selleks, et eksitavalt mõjuda suuremategi rühmade töö pääle riikliste kohustuste täitmisel. Mitte et nad meelega kedagi eksitada püüaks, vaid see eksitamine järgneb juba nende olemasolust: nii nagu ametiasutuste liigrohkus riigis keerulise omavahelise läbikäimise tagajärjel asjaajamist viivitab, nii teeb seda ka rühmade rohkus riigikogus. Läänudaastase valitsuskriisi lahendamise ja uue valitsuse moodustamise käik näitab seda selgesti: ei olnud väikesel asunikkuude rühmal nähtavasti vähematki kavatsust läinud aasta algul lahtipuhkenud kriisist mingisugust osa etendada. Koguni vastuoksa: oma vastutulekuga K. Pätsi valitsuse koalitsiooni astumiseks püüdsid nad kriisi isegi ära hoida. Kuid tegelikult olid nende püüete tagajärjed täitsa teistsugused: asunikkuude-rühma nõudmiste vastuvõtmise järele astus demokraatiline liit välja seletusega, et K. Päts selle sammuga koalitsiooniks uue aluse olla loonud ja nii ka neil õigus olla uusi nõudmisi esitada. Põllumeestekogud omakorda vastasid selle pääle kuulutamiseega, et demokraatiline liit uusi nõudmisi esitades senise valitsuse koalitsiooni on purustanud jne.! Tähendab: omaviisi mõjusid nad tahtmatult kaasa kriisi päevakorra le tõstmiseks.

Siit järeldus: väikestel eriülesannetega rühmal ei saa riiklises poliitikas iseseisvat mõju olla, vaid asjad arenevad nendest olenematult ikkagi nii, nagu suuremad ja mõjuvamad üldised rühmitused neid juhivad. Väikeste rühmade osa poliitiliste sündmuste reas on ainult viivitav, segav. Ja sellepärast oleks parlamendile küll äärmiselt tulus, kui tähendatud rühmade vaimlised juhid edaspidisteks valimisteks pinda suudaksid leida liitumiseks üldiste poliitiliste erakondadega. Katsudes oma kandidaate läbi viia üldiste poliitiliste erakondade nimekirjas, võiksid kutsehuvilised koondused parlamendis (s. o. riigikogus) rühmade vaheliseks edasigi tegutseda. Teisiti öeldes: kutsehuviliste koonduste esitajad erakondades võiksid kutsehuvilistes küsimustes omale vabad käed jätta, end erakondlises distsipliinist olene-

matuks tunnistada. Kuid üldpoliitilistes küsimustes, valitsuste moodustamisel jne. tegutseksid nad igatüki üheskoos erakonnaga, kuhu nad kuuluvad. Nii teoreetiliselt.

Tegelikult kujutan ma seda ette järgmiselt: Kutsehuvilised koondused, nagu üürnikkude liit, demobiliseeritud sõdurite liit, asunikkude liit, majaomanikkude liit jne. otsustavad oma esinemise iseseisva poliitilise rühmitusena lõpetada, kuid määravad oma ülemaalistel koosolekutel ehk kongressidel kindlaks, missuguste erakondade üldpoliitiline platvorm, eeskava ja taktika neile vastuvõetav paistab olevat. Määrates selle järele kindlaks kandidaadid, keda tähendatud koondused oma huvide edustajatena riigikogus sooviksid näha, astuvad nende keskkorraldused selle järele vastavate erakondade juhtivate korraldustega läbirääkimisesse, kes valmis oleks kas kõiki ehk ühte või teist nende kandidaati oma nimekirjadesse läbiminevaile kohtadele üles seadma, tingimisega, et need kandidaadid tunnistavad vastava erakonna distsipliini kõigis üldpoliitilistes küsimustes ja esinemistes, kuid jätavad omale vabad käed kutsehuvilistes asjus: üürnikud — mis puutub üüriseadusesse, asunikud — mis puutub asunikudesse jne.

See oleks kasulik mitte ainult parlamendi tööle (rühmade arvu vähendamine), vaid töotaks tulu ka kutsehuviliste esitajate töö tagajärjekuse mõttes: töötades üldpoliitilistes suuremates rühmades ja olles nende liitosaks, võivad nad sääl sagedasti terves rühmas poolehoidu võita neile kutsehuvilistele seisukolitudele, mida vastavad ülemaalsed kutsehuvilised koondused neile juhistena kaasa on annud. Ja kui see on sündinud, siis on igatahes palju rohkem lootust nende teostamiseks kui mõneliikmelise kutsehuvilise rühmakese iseseisval esinemisel.

See oleks üks võimalik samm riigikogu rühmade koondamisel, mis otsarbekohane igas sihis. Kuid mitte ainukene. Vaid õige poliitilise takti ja vastastikuse üksteisest aru saada püüdmise tagajärjel ei peaks mingit takistust ees olema ka praeguste üldpoliitiliste rühmituste järkjärguliseks ühtlilitumiseks. Ka kõige valjuma eritlemise juures ei leia meie oma praeguste üldpoliitiliste erakondade eeskavades üle viie lahkumineva joone:

1) Alalhoidlik vool, kes umbusklik on iga otsustavama uuendussammu vastu, kes eitab töö ja kapitali vahekorra riiklist sunniviisilist korraldamist, kes igatseb üksikute isikute võimu suurendamist riiklises elus parlamendivõimu arvel jne. Selle voolu pääedustajaiks on põllumeestekogud (jõukamate põllumeeste ja rikaste linnaärimeeste täitsa ebaloomulik poliitiline liit) ning alalhoidlisem osa kristlikust rahvaerakonnast.

2) Demokraatlik vool, kes pooldab mõõdukat uuenduspoliitikat, tunnistas töö ja kapitali vahekorra riiklist sunniviisilist korraldamist teatava määrani, kuid kindla kodanlise ilmakorra alusel, eitades sotsialismi; kaitseb seejuures parlamendi võimu. Selle voolu pääedustajaiks praeguses riigikogus on rahvusvabameelsed, rahvaerakond ja pahempoolsem osa kristlikust rahvaerakonnast, kelle mõju maksvusele pääsis eelmise valitsuse moodustamisel.

3) Radikaalne vool, kes nõuab nii kaugele minevat demokraatlist, rahvameelset uuenduspoliitikat, kui seda riigi varaline jõud ja rahva poliitiline kasvatus vähegi lubab, tunnistas ühtlasi töö ja kapitali vahekorra riiklise korraldamise paratamata vajadust töötavate kihtide huvide kaitseks kapitali päälerõhumise vastu ning jaatades seejuures ühiskonna loomulikkude järkjärgulist arenemist sotsialismi sihis, ilma et viimast tarviski oleks teoreetiliselt ehk tegelikult ühiskonnale päälle suruda. Sellepärast eitab see vool

klassivõitlust, mis vahekorrad ühiskonnas ilmaaegu terevaks ajab ja rahulikku tööd rahva ning riigi hääkäekäiguks takistab, eitades ühes sellega muidugi ka sotsiaalset revolutsiooni; talle on tähtis ainult rahva enamuse tahtmise kindel maksmapanek riiklises ja ühiskondlises elus, mis sihis ta ka parlamendivõimu puutumatus ilma tingimisteta pühaks peab. Praeguses (ja endisteski) riigikogus on selle voolu esitajaks tööerakond.

4) Sotsialistlik-demokraatline vool, kes ei usu, et sotsialistlik ilmakord iseenesest, ühiskonna loomulikult arendamisel, kord paratamatult kätte jõuab, vaid tarvilikuks peab selleks klassivõitluse õhutamise ja süvendamise teel sotsiaalse revolutsiooni, s. o. vägivaldse ühiskondlise pöörde sihis ettevalmistavat tööd teha; igapäevases tegelikus töös seisab ta seejuures üldjoontes samal alusel, mis radikaalne vool, väljaarvatud ainult mõned kaugeleulatavad üksikasjad, mida põhjendatakse selle erakonna klassivõitluslike alusega. Selle voolu edustajaiks riigikogus on sotsiaaldemokraadid.

5) Kommunistlik vool, ainukene, kes eitab Eesti riiklist iseolemist ja loovat tööd selle riigi hääkäekäiguks ning nõuab otsekohest eraomanduse viibimata ärakaotamist, varanduste äravõtmist nende omanikkudelt ja Eesti poliitilist ühendamist nõukogude Venemaaga. Seejuures ajab ta kõige teravamalt klassivõitluse poliitikat, õhutades tööliste viibimata sõjariistus väljaastumist riigivõimu vastu jne.

Need oleksid kõik meie üldpoliitilised voolud. Rohkem neid leida on võimata. Kuid sellest hoolimata leiame riigikogus 7 üldpoliitilise erakonna rühma; kui iseseisvad sotsialistid, kes sotsiaaldemokraatidega ühinemisel, kaasa lugeda, siis isegi 8. Tähendab, koondumine peaks võimalik olema ka nende keskel, ilma et keegi rühm seejuures oma poliitilisi põhimõtteid ära salata tarvitseks. Ja kus koondumine võimalik on, seda nägime juba voolusi üles lugedes: kui oletada, et sotsiaaldemokraatide ja iseseisvate sotsialistide ühinemine on juba tõsiasi, siis jäi järele ainult üks vool, mida edustavad mitu poliitilist rühma: demokraatline. Ja tõepoolest, kui arutada hakata, mis selle voolu taga seisvat kolme rühma sisuliselt lahku viib, siis on raske selle päale vastust leida. Kristlik rahvaerakond kinnitab — tal seisvat usu asi südame lähedal. Kuid rahvaerakond tunnistas sedasama ja ka rahvusvabameelsetest pole kunagi kuulda olnud, et nad selles asjas kristlikust rahvaerakonnast ja rahvaerakonnast erineval seisukohal oleks olnud! Muis asjus aga põhimõttelisi lahkuminekuid ei ole. Rahvusvabameelsed rõhutavad oma erakonna nimetuses eriti sõna rahvus, rahvuslik. Kuid kes on neid sõnu rohkem toonitanud kui rahvaerakonna juht Jaan Tõnisson ja pole kuulda olnud, et ka kristlikud rahvaerakondlased nende sõnade sisu kunagi oleks eitanud! Tähendab — selles ei ole lahkuminekut, mis võiks tingida kolme iseseisva poliitilise rühma olemasolu vajadust. Meie teame, et rahvuslik-vabameelse erakonna üheks tekkimistõukeks oli kiritarvituste vastu võitlemine riiklisel alal ja päale selle vabadussõjast osavõtjate õiguste eriline rõhutamine. Neid nõudeid rõhutavad aga ka teised demokraatlike voolu edustajad; ainult selle vahega, et nad teevad seda muu seas, kuna rahvusvabameelsed nad taktilistel põhjustel aga esiplaanile on nimetanud, nagu kristlik-rahvaerakondlased seda samuil põhjustel on teinud usuliste ja kirikliste küsimustega. Eeskavalisi lahkuminekuid otsime nende kolme erakonna eeskavades aga asjata. Ja kui lugu nii, siis on raske tõsist põhjust näha senise demokraatlike liidu 3 erakonna edasiliitumiseks üheks poliitiliseks erakonnaks, kes niisugusel korral kui suurem ja rohke

hulga haritud jõududega rühmitus koguni üsna mõjuvat osa võiks etendada meie riiklises elus. Et kogupõllumeeste alalhoidlike kalduvustega kristliku erakonna paremtiiv ja pahempoolsemate kalduvustega osa rahvusvabameelsetest, kes tiliti demokraatlise liidu „rahutumaks“ osaks olnud ja takistanud liitu tööeliseks saamast, oma lähemate naabrite poole ära pudenevad, sellel kartusel ei tohiks käesoleval korral otsustavat tähendust olla, kuna kaalu pääl seisab kindlate ja selgete vahekordade loomine parlamendis ning soodsamate tingimiste loomine riigikogu töö stabiliseerimiseks. Kõnelemata veel sellest, missugune tervendav mõju on sellel rahva poliitilise kasvatusel, kui esinevatel poliitilistel rühmitustel ette on näidata selged põhimõttelised seisukohad, mis neid üksteisest eraldavad.

Läheks eelpool näidatud kahes sihis koondumine täide, siis tähendaks juba see iseenesest kahtlemata suurt kainenemist ja vahekordade selgimist meie erakondade keskel ja ühtlasi tuntuvat stabiliseerumist meie üldises siseriiklises poliitilises olukorras. Meil oleks siis riigikogus tegemist pääasjalikult 4 arvurikkama rühmaga, kelle vahel tarvilise tasakaalu leidmine märksa kergem kui seniajani. Pisikesed rahvusrühmad (sakslased, venelased) seda ei sega ja kommunistidega, kui need ühe ehk teise nime all veel esinema peaks pääsemagi, loova riigipoliitilise töö üle — loomulikult — ei kõnelda.

Kuid kuidugi ei sünni koondumine iseenesest, vaid tema poole peab pöörduma. Kas aga püütakse, seda peab tulevik näitama. Kuid kindel on: kui seda tahetakse niisuguse energiaga ja visadusega, nagu mõningais rühmades põhiseaduse muutmist ning presidendi ameti sisseseadmist, missugused uuendused peaaegu mingisuguseid muudatusi ei tööta meie poliitiliste vahekordade selgimise mõttes, siis ei peaks siin tagajärjed tulemata jääma.

A. Tammann.

Praegusaja ühiskondliku elu korraldus loodusteaduse seisukohalt vaadatuna.

Me elame õudsel ajajärgul. Alles hiljuti lõppes suur ilmasõda, mille keskpunktis oli Euroopa. Sääli hävitati lõpmata hulk varandusi. Hüüglasuur hulk tööjõudu oli selle poole juhitud, et „haritud“ maailmariigid oleksid võinud vabalt teineteist vastamisi purustada ja hävitada. Palehigis loodud varandused, nagu elumajad, vabrikud, üldse mitmesugused ehitused, sillad, teed, kunstiteosed, põllud jne. purustati ja hävitati armuta. See ei ole aga veel pääasi. Tähtsam on see, et otseselt ohverdati sõjajumalale umbes 7,5 miljoni inimest, kusjuures nad pidid sagedasti enne veel palju piina ja koledusi üle elama. Kümned miljonid kannatasid sõjaväljal külma, vihma ja teiste viletsuste käes. Kannatasid ka miljonid rahulikud elanikud, sattudes sõja tallermaa alla või ette. Miljonid valasid pisaraid ja kannatasid isade, vendade ja sõprade langemise tagajärjel. Inimese elu väärtus langes peaaegu nullini. Kõige hirmsamad abinõud võtsid inimesed teineteise surmamiseks ja vigastamiseks tarvitusele. Ning prof. Gögel lausub: „Kogu kultuuriline ilm kattus peaaegu üleni hüüglasuurte tuleriitadega, millel sõjajumala auks, kellelt mõtetult midagi oodati, ohverdati arvamatu hulgal inimese elusid ja varandusi, mis oli kogutud sajangute (aasfasadade) jooksul. Ent kui kultuuriline inimkond ärkas psüühilisest ekstaasist, siis avaldus, et inimesed olid ise oma kä-

tega teinud teise veeputuse“. Ning tõesti, haavata on saanud iga taplusest osavõtja ja haavad valutavad praegugi väga kangesti. Majanduselus esinevad suured raskused. Võlgade protsentide ja sõjakulude katmine teeb kogu Euroopale päävalu. Rahakursid on suured vapustused üle elanud. Paremust, mida nähtavasti oodati „võidurikkast lõpust“, ei ole milleski näha. Ainuke asi on see, et on peaaegu kadunud väikerahvaste rõhumine. Ent see oleks pidanud kultuurilisis riiges nii kui nii kaduma ja see kadu oleks võinud toimuda ilma säärase ohvriteta. Ja sellegi võidu väärtus, mis on iseenesest muidugi suur, kahaneb veel seeläbi, et on tekkinud terav klassivõitlus, kus suguvend suguvenna vastu läheb, teda salaja või avalikult hävitades. Kodusõdades jätkub tapmine ja hävitamine. Hirmsalt leegitsev viha ja vaen nõuab ohvreid ikka juure.

Riigikorraldused ei ole Euroopas veel kaugeltki normaalseks kujunenud. Tekkinud on fascistlikud diktatuurid, tekkinud on kommunistlikud diktatuurid. Tööpuudus on kogu Euroopas suur ja viletsus on kasvanud sõja ja kodusõdade tagajärjel. Korratusist tekkinud nälg nõuab kohati palju ohvreid. Samal ajal aga ehitatakse ikka uusi aeroplaane, sõjalaevu, valatakse suurtiikka, valmistatakse surmavaid gaase ja pannakse suured hulgad inimesi hää hulga oma ajast ohverdama sõjajumalale. Ei loodeta rahu pääle nüüdki, pärast ilmasõda, vaid ikka näib, nagu oleksid riigid leppimata vihavaenlased, kes teineteist ei usalda ja kes vastamisi teineteise nähes ja kuuldes sõjariistu täristavad, ähvardusega parajal silmapilgul n. n. „vaenlasele“ kallale tormata. Rahvasteliit ei ole veel suutnud kaotada sõja hädaohtu ja ei ole kaotanud sõjajumala teenimist. Ohkkond ei ole veel sugugi normaalne ja rahulik, inimeste meeleolu ei ole üldiselt lootuserikas, elurõõmus ja teguvõimeline, vaid õige suurel määral rõhutud, kurb ja mürgitatud. Euroopa, kes veel hiljuti kiitles oma kõrge kultuuriga, on väga raskesti haige, haige juba pikemat aega. Sõda, kodusõjad, rahutused ja streigid on Euroopa niivõrd nõrgendanud, et Ameerika on temast kultuurilises edenemises ette jõudmas. Maailmasõja aegne verelaskmine on Euroopa nõrgestanud, verevaeseks teinud; kodusõjad, rahutused, viha ja vaen ähvardavad nüüd veel viimastki jõudu murda. Vaen tekitab hõõrumisi, hävitab tahtmise töötada ja seab suured takistused ette tagajärjerikkale ja rahulikule loomistööle. Kardetakse juba, et Euroopa kultuur on kokku varisemas, hävimas. Ning tõesti. Kas vahest ei kujune praeguste diktaatorite võimuga lugu samuti, nagu see oli vanas Roomas. Hakkavad sõjaväed, kel võim käes, oma soovi järele diktaatore määrama ja kukutama, siis on häving paratamatu. Vanas Roomas tekitaski seesugune sõjaväe ülivõim hulk kodusõdasi. Iga grupp sõjaväelasi arvas enesel õiguse olevat kepsrit valida ja seda „õigust“ kasutati, kutsudes esile võitlusi „valitute“ vahel. Tuntud ajaloolase G. Ferrero järele olid seesugused kodusõjad tähtsamaks Rooma riigi kokkuvarisemine põhjuseks. Need hävitasid riigivõimu seaduslikud alused. Et kodusõjad on nüüdsegi ajal olnud, see on teada (Venemaa, Ungari, Saksamaa j. t.). Et nad võivad veel sagedasti korduda, seisab vähemalt võimalikkuse ja isegi tõenäolikkuse piires. Seesuguse hädaohu pääle juhüb tähelepanu G. Ferrero. Euroopa seisukorra hädaohtlikkusest kirjutavad paljud teisedki autorid, nagu näiteks H. G. Wells, O. Spengler, S. K. Gogel, F. Tönnies j. t. Igatahes ei või oletada, et Euroopa langeks tagasi umbes keskaja alguse tasapinnale, ent on võimalus olemas, et tööstuse languse tagajärjel peaks hävima üle poole praeguseist Euroopa elanikest. Langeksid ainult üksikud riigid, siis ei jäta

see mõju avaldamata teistegi naaberriikide olemasolusse. Kõige selle pärast huvitab igapäevane küsimus, mispärast on Euroopa haige ja missugused oleksid võimalused haiguse parandamiseks.

Et mõista, kuidas Euroopa haigus tekkinud, selleks tuleb peatada ühel tähtsal ühiskondliku elu kujunemise seadusel. Et inimene on osa loodusest ja alistub looduse seadusile, siis on seepärast lubatav ühiskonna arenemist vaadelda loodusteaduse seisukohalt.

Riiki võrreldakse täie õigusega organismiga. *) Nende sarnasus teineteisega on väga suur. Organism on hulga rakkude assotsiatsioon, kelle vahel on töö jaotatud. Seedimiseks, hingamiseks, eritamiseks, liikumiseks, ärrituste vastuvõtuks jne. on erilised rakud. Organismi rakud on võrreldes ainuraksetega vähe vabad ja vähe iseseisvad, sest nende tegevus on koordineeritud kogu organismi tarvete kohaselt. Rakk on terviku (organismi) osa ja tema iseseisvus on vähenenud terviku huvides (integratsioon). Nii näiteks toimuvad lihasrakkude liigutused väljastpoolt ergukavast tulnud ärrituste toimele. Kõik organismi rakud on tarvilikud normaalseks tegevuseks, tarvilikkuse mõttes üheväärilised. Koed, mis moodustuvad rakest, olenevad üksteisest (korrelatsioon). Näiteks, kasvavad lihased suuremaks, siis kasvavad ühenduses sellega tema ergud ja sooned. Sisesekretsiooni näärmeist oleneb organismi ollusevahetus jne. Kui nüüd võrrelda riiki organismiga, siis avaldub, et riigis on maksmas needsamad seadused ehk alused. Riigiks on koondunud teatav hulk isikuid (assotsiatsioon), kelle vahel töö jaotatud. Vastavalt tööjaotusele on kodanikud spetsialiseerunud ehk differentseerunud, nagu rakud organismis. Ning töö on niiviisi juhitud ehk korraldatud, nagu nõuab riigi olemasolu. Isik peab oma vabadust piirama ühiskonna ehk riigi olemasolemise huvide kohaselt; samuti peab tema tegevus seisma kooskõlas õigusliku riigi huvidega (integratsioon). Mitmekesised tööharud (seega töölised) on riigis ühteviisi tarvilikud. Näiteks, rauatööstus ei ole praegu vähema tähtsusega kui põllutööstus. Pääle selle avaldavad üksikud isikud, asutused ja koondised mõju teistesse isikusse (korrelatsioon). Seejärel on riigis samuti, nagu organismis maksmas ühikute koondumine (assotsiatsioon) ja tööjaotus, kusjuures ühikute töö juhitakse terviku olemasolu kohaselt (integratsioon). Ning niihästi riigis kui ka organismis toimub ühikute vastastikune mõjuavaldamine üksteisesse (korrelatsioon). Muidugi ei ole riik ja organism igas suhtes teineteisega võrreldavad, ent igatahes on, nagu nägime, ühiseid kujunemise seadusi mitu. Kirjeldatud sarnasus riigi ja organismi vahel on juba üldiselt tuntud.

Ent sarnasus ulatub veel kaugemale. Organism on kujunenud praegusaegse vormini pika evolutsiooni teel. Samuti on ka riik kujunenud praeguse vormini aastatuhandeid väldanud evolutsiooni teel. Praegune inimorganism on võrdlemata keerulisem, tüsilisem, kui näiteks liimukas (vilhmuss), infusoorid (ripsloomad) jne. Põlvenemisõpetuse andmete järele on inimorganism kujunenud aastamiljonite vältusel, algades lihtsast organismist. Samuti on ka praegusaja riigi korraldus võrdlemisi keerulisem ehk tüsilisem kui näiteks aastat viistuhast tagasi. Üldse on riigiorganism kujunenud õige lihtsast individide koondisest, nagu ta esines jääajal koopaes elavate ürginimeste seas. Sel ajal elasid inimesed perekondade või võrdlemisi väikeste sugu-

*) Vt. näit. O. Hertwig, Der Staat als Organismus. Jena, 1922.

harude kaupa koos, kes olid isekeskis vaenujalal. Ei olnud seesuguses koon-
dunud indiviidide grupis väljakujunenud tööjaotust, mitmekesiste tööaladega,
nagu põllutöö, tööstus, mitmekesised valitsusorganid jne. Ent kümnedtuhand
aastad möödusid ja inimeste ühiskondlik elu kujunes ikka täielikumaks
ja täielikumaks. Tekkisid suuremad koondused, kasvas tööjaotus ja töö kor-
raldus. Ning metsikust koopaelanikust, kes oli hirmus kiskjate ees, sest et
ta oli väga nõrgalt kaitstud ja seepärast langes neile hulgana ohvriks, koopa-
elanikest, kes võitlesid teiste samasuguste gruppidega kokkujulitudes, kelle
toiduks olid jahiloomad, juure- ja puuviljad, mis metsikult kasvasid, on are-
nenud praegune kultuurinimene, kes on oma võimuse alla sundinud loomad
ja taimed ning ka elutu looduse jõud — veevoolu, tuule, auru, elektri. Kogu
kultuuriline arenemine on võinud tööjaotuse tagajärjel kõrgele tõusta. Töö-
jaotus ja töökorraldus on võimaldanud spetsialistide kujunemise, kes suuda-
vad oma erialasse süveneda ja seega luua uusi, enne olematuid väärtusi, ri-
kastades seega elamisvõimalusi ja lahendamaks tehes elutingimusi. Üldse,
tööjaotus on riigis sama tähtsusega, nagu organismis. Rakkude vahel toimu-
nud tööjaotuse kasvades tõuseb elutegevuse kiirus. Näiteks, amöüb, hüdra,
liimukas, kelle organismes tööjaotus puudub või alles vähene, võivad aegla-
selt liikuda, kuna nägemis- ja kuulmisvõime puuduvad. Kõrgemad loomad
aga, kelle organismes tööjaotus ja töökorraldus väga kaugele jõudnud, oma-
vad võime kiiresti liikuda (näit. linnud, imetajad), omavad kuulmis- ja näge-
misvõime ning isegi enam või vähem arenenud vaimlised võimed. Täiesti
samuti on kasvanud inimeste vahel toimunud tööjaotuse tagajärjel liikumise
kiirus (raudteed, aeroplaanid!), on tekkinud uued võimalused tegevuses (teh-
nika) ja teadmiste ehk kogemuste omandamisel. Organismide kujunemisega
võib üldine elusolluse kogumass maakeral palju suurem olla, kui see oleks
võimalik üksikrakkude olemasolu korral. Samuti on riikliste korralduste ku-
junemisega võimaldanud inimeste suurel arvul maakeral elamine.

Nagu aga juba öeldud, ei ole organismis töö lihtsalt rakkude vahel jaotatud, vaid sääl on töö ka teataval viisil korraldatud ehk reguleeritud, nii et üksiktegevus valitseb harmoonia, kooskõla. Eriti tähtis on nüüd see, et mida kõrgem on organism, seda enam on sääl tegevus reguleeritud (integree-
ritud) ja vastupidi. Nii näiteks on liimukal, kes on iseenesest juba kaunis
differentseerunud, regulatsioon veel madalal astmel. Aju ülesannet täitev
neelupäälne ergutänk on võrdlemisi vähe arenenud ja tema korraldava toime
on veel väike. Keerulised keemilised korraldused (korrelatsioon) on tal veel
algastmel. Edasi on, näiteks, kahepaikseil ja roomajail aju juba niivõrd are-
nenud, et kogu keha toimetused olenevad kõigepäält ärritustist, mis pääaju
vastu võtab. Keemiline regulatsioon ehk korrelatsioon on juba kaunis arene-
nud. Lindude ja imetajate organismis on aga regulatsioon palju kõrgemale
tõusnud. Neil on tekkinud mitmekesised instinktiivsed toimetused (pesade
ehitamine, järglaste eest hoolitsemine), üldse on neil vaimlised võimed kõige
kõrgemale arenenud. Korrelatsioon on kaugeleulatuv. Eriti tähtis on see,
et lindude ja imetajate keha temperatuur on püsiv, alaliselt võrdlemisi kõrge,
37 kuni 41° C. Temperatuuri reguleerimiseks on olemas keeruline mehha-
nism, vastavad ergud ja ergukesed. Niipea kui kaotab organism palju soo-
just, siis kutsub vastav ergukenä esile elavama ollusevahetuse ja tempera-
tuur püsib endisena. Tõuseb ümbruskonna temperatuur ja ühenduses sellega
ähvardab tõusta keha temperatuur, siis tekib higi, mille auramise tagajärjel
langeb keha temperatuur endisele tasapinnale. Temperatuuri regulatsioonil

laienevad või tõmbuvad kokku veresooneid, vastates sooja või külmaärritu-sele. Püsiv, võrdlemisi kõrge temperatuur on aga ülisuure elulise tähtsusega. Teatavasti on elutegevus kõrgemas temperatuuris kiirem. Ainult püsiva temperatuuri tagajärjel on võimalik lindude ja imetajate elutegevus külmal ajal, talvel, millal muutuvsoojaste loomade elutegevus võimatu, mispärast need viibivad külmatardumuses talveunes (roomajad, kahepaiksed, putukad jne.). Linnud ja imetajad on kujunenud maakeral valitsevaiks organismeks nimelt selle pärast, et nende keha omandas võime temperatuuri reguleerida. Nemad võisid kiiresti liikuda ja sigida, olenemata temperatuuri kõikumisist, eriti langusest. Püsisoojased, linnud ja imetajad, osutusid võitluses olemise eest palju eluvõimulisimana, kui roomajad, kes elasid mesozoilises aegkonnas hiiglasuurte ja vägevate esindajatena. Arvatavasti surid mesozoilised roomajad-hiiglased sellepärast, et nad ei suutnud temperatuuri langemise tagajärjel enam endisel viisil sigida. Ning nüüdselgi ajal ei suuda säilunud roo-majad sigida nii kiiresti kui linnud ja imetajad. Püsiv keha temperatuur või-maldab viimaseile kergemini muutlikest ajast üleelamise. Kokkuvõttes näeme, et kõrgemal loomariigi esindajail on regulatsioon palju kaugemale ulatuv, täielikum, kui madalamal ja et regulatsiooni otstarbekohasusest ole-neb kogu organismi eluvõimalisus. Samasugust täielikumaks kujunemist kõr-gemal loomil võib märgata osmootset rõhku, toitumist, kasvamist ja sigi-mist reguleerivate mehhanismide juures.

Riigiorganismiga on lugu samuti. Mida kõrgemale on riik kultuuriliselt arenenud, seda keerulisemaks on sääl kujunenud tegevuse regulatsioon. Kändav karjapidaja rahvas ei ole arendanud keerulist valitsust ega ole teos-tanud kaugeleulatuvat tööjaotust. Nende „riiklik“ korraldus on lihtne, tege-vuse korraldus algastmel. Põllutööle asunud rahvad moodustavad juba kee-rulisemad riiklikud korraldused. Neil tekivad eritöölised, nagu põllutöö-riistade valmistajad jne. Põllutööliste riigis areneb kaubandus. Järk-järgult tekivad juurde uued tööstusalad (näit. kiutööstus, puutööstus jne.). Hakkavad tekkima külad ja linnad, kus valmistatakse mitmesuguseid põllutöölisile tar-vilikka saadusi, mille eest saab linn maalt toiduaineid ja teisi tarbeaineid. Tehnika arenemisega paranesisid põlluharimise viisid. Selle tagajärjel võis inimesi antud maa-alal palju tihedamini elada kui varemini. Riigi kasvami-sega täienes valitsusaparaat. Tekkisid eraldi kohtud, administratiivsed ja seadusandlikud võimud, mis olid riigi kujunemise algastmeil kõik ühe isiku või isikutegrupi käes. Tööjaotuse ja korralduse tagajärjena tekkisid hästi sil-lutatud teed, linnad veevarkidega, kindlused, laevad, sõiduriistad jne. Nii oli juba vana- ja keskaja töökorraldus ja riigikorraldus kaugele ulatuv.

Hiigla keeruliseks on aga kujunenud praegusaja riikide organism. Töö-jaotus on nüüd väga kaugele läinud. On tekkinud hulk mitmekesiseid töö-alasid. Viimase sajangu jooksul on miljoneid masinaid pandud inimese tee-nistusse. Tehnika on arenenud päädpööritava kiirusega. Tekkinud on raud-teed, telefon, telegraaf, raadio, traktorid, kõiksugused põllutöö ja tööstuse masinad. Tekkinud on hiiglaehitused — sillad, tunnelid, majad jne. Inimeste arv on ühes tehnika arenemisega kiiresti kasvanud.

Ühenduses tööjaotuse kasvamisega on kiiresti arenenud ka tegevuse kor-raldus ehk regulatsioon. Olgu kõigepäält näiteks põllutöö korraldus. Uuen-dusi ja täiendusi on sel alal tehtud palju (väetus, harimisviisid), nii et põllutöö on nüüd palju enam korraldatud kui mõne inimpõlve iga tagasi. Parandatud

on teraviljade, viljapuude, aiaviljade ja ilutaimede sorte ning koduloomade tõugusid. Et sel viisil on suuri võite saavutatud, selle näiteks olgu suhkrunairis, mis alguses sisaldas 6 kuni 8% suhkrut, nüüd aga 18%, s. o. üle 2 korra rohkem. Inimese loodud on hääd viljade sordid, piimalehmad, lambad jne. Võidetud edusammude kindlustamiseks ja uute saavutamiseks on tekkinud põllumeeste seltsid, katsejaamad, sordi- ja tõuparanduse instituudid, instruktorid, vastavad eriteadlased ja eriajakirjad. Saaduste kasutamiseks ja ümbertöötamiseks on tekkinud ühisused (piima-, rehepeksu- j. t. ühisused).

Järgmiseks näiteks olgu tööstus. Siin on toimunud viimase sajangu jook-sul hiigla revolutsioon. On tekkinud lõpmata hulk mitmekesiseid vabrikuid. Neis valmistatakse suurel hulgal kõiksuguseid tarbeaineid palju kiiremini kui see võimalik käitsi. Vabrik on aga juba oma ette kaunis keeruline organisatsioon, reguleeritud tegevusega. Tööstuse arendamiseks on kujunenud aktsiaseltsid ja suuremad organisatsioonid, nagu sündikaadid ja trustid, mis ettevõtteid teatavas suumas juhivad.

Raudteede ja laevade liikumine on täpsalt reguleeritud ehk korraldatud. Post, telegraaf ja telefon töötavad kindla korra järele.

Haridust korraldavad hulk riiklikka ja eraasutusi. Alg-, kesk- ja ülikoolide tegevus on sihitud teatavaisse radadesse.

Erilised korraldused on maksmas rahva tervishoiu eest hoolitsemiseks.

Erilised korraldused teotsevad sisemise rahu ja korra ning välise rahu kindlustamise otstarbel.

Üldse, tsivilisatsiooni ja kultuuri tõusuga on käsikäes käinud korraldavaate organisatsioonide mitmekesisemaks ja arvurikkamaks muutumine.

Ehk küll riigielu korraldus on nüüd palju täielikumaks ja keerulisemaks muutunud, ent ta ei ole veel kujunenud kaugeltki täielikuks ja hoopis laitmatuks. Riigielu korralduse puudulikkuses peitubki praegusaja Euroopa haiguse põhjus. Korraldus ehk regulatsioon on tabanud enamasti materiaalse tsivilisatsiooni saavutusi. Vähem aga on seejuures hoolitsetud kultuuri loojate, inimeste eest. Töökorralduses ja töösaaduste jaotuses esinevad suured puudused.

Organismis saab iga rakk verest toitu. Rakud, kes rohkem tegevad, varustatakse toiduga rikkalikumalt, ent vähegi tegevad saavad toitu piisavalt. Rakkude olemasolu on organismis, üldiselt võttes, kindlustatud. Ainult õnnetus või paratamatus, mis tingitud pahust tingimustest, hävitab mõnegi raku organismist. Riigis aga ei ole praegusel ajal seesugust korraldust, mis kindlustaks igale kodanikule olemasolu. Ei ole kindlustatud töötamisvõimalus ja selle eest elamisvääriline tasu. Oli veel orjaaeg, siis oli orja olemasolu ja töö niihästi kui kindlustatud. Ori oli ju varandus, tööjõud. Teda ei olnud kasulik lasta nälga surra. See oli orjaperemehe huvides, teda elus hoida ja talle tööd muretseda. Ori ei kannatanud harilikult niivõrd materiaalse puuduse kui paha ümberkäimise all. Praegusaja töölised on aga materiaalse olukorra suhtes õige halvast seisukorras, eriti suuremais linnades. Töölise võidakse iga minut töölt ehk ametist vabastada ja siis peab ta puudust kannatama. Juhtub, et tuleb kuude või aastate kaupa tööta oleku tagajärjel poolnälgides elada, vaevelda ja vahest isegi näha oma perekonna heitlémist puudusega. Hädaoht sattuda tööta töölise hulka on kohutav, sest tööleldmise võimalused on väga väikesed. Teame ju, et praegu on Euroopas miljoneid ilma tööta või niihästi kui ilma tööta. Töölise eest hoolitse-

mine ei kuulu tööstuse ettevõtjate huvidesse. Näiteks, see ei seisa sugugi vabriku juhataja huvides, et tööline võiks korralikult ja tervena elada. Mida suurem viletsus ja tööpuudus, seda odavamini võib töolist saada — see on vististi kaunis harilik kapitalistliku ettevõtja seisukoht. Tööline ja ametnik lastakse lahti, küsimata, kas ta uut tööd leiab või mitte, kas ta peab nälgima ja kiratsema või mitte. Kaotab tööline või ametnik oma töövõime, siis ootab teda viletsus. Ainult oma koha kinnihoidmise pärast peab tööline ja ametnik nii mõnelgi korral kannatama põhjendamatu tööandja teravaid märkusi ja etteheiteid. Nii mõnelgi korral peab ta end alandama. Need tegurid ja hirm koha kaotuse eest valmistavad hingelist piina, teevad inimese hinge orjalikuks. Vabrikus on töö harilikult kurnav kehaliselt ja vaimliselt. Lõpmata ühekülgne töö vältab aastast aastasse, sagedasti pääd pööritama paneva huugamise ja müra sees. Inimene muutub ise masina juures masinaks. Ühekülgsus nürib mõistust, tüütab ja hävitab veel omalt poolt rõõmu, mida töö võiks ja peaks pakkuma. Tarvitseks ainult võimaldada vaheldus töös, mis ei ole teostamatu! Ent tähtsam, kui halvad töötamise tingimused, on ikkagi see, et inimeste olemasolu ei ole kindlustatud.

Tõsi küll, kindlustamise alal on juba kaunis rohkesti tehtud. On tekkinud kinnitusseltsid, kust antakse abi õnnetuste või haiguste korral. On tekkinud organisatsioonid, mis annavad abi tööpuuduse korral. Tööta töölisele korraldatakse ühiskondlikka töid. Ent kõik need ettevõtted ei lahenda veel kaugeltki töölise kindlustetud seisukorda. Need organisatsioonid on alles algastmeil ja nad on hädaabinõuks, mitte aga normaalse elu avalduseks. Abi neilt on harilikult nii väike, et see elamiseks ei jätku, küll aga kiratsemiseks. Abi neilt tundub ennemini armuannina kui õiglase ja teenitud tasuna. Päälegi on nende abi harilikult üürikene, ajutine. Nii on ikkagi küllalt ja küllalt juhte, et töötajad peavad kaua tööd otsima ja tööpuudust rohkesti kannatama. Inimene on jäetud saatuse hoolde, on jäetud, nagu linnukene oksa pääle. Inimese murede ja viletsuse kõrvaldamiseks on suure tehnilise edu kõrval veel väga vähe tehtud. Ja mitte midagi muud puudust ei ole siin kui nimelt korralduse, organiseerimise puudus. Ühel pool on ju hulk töölisi ja ametnikka, kes tahavad tööd teha, produtseerida, — teiselt poolt on võimalus enam produtseerida kasulikku ja tarvilikku aineid, kui seda tehakse praegu. Vaesemal kihel on tarvis paremaid eluruume, paremat toitu ja teisi saadusi. Tarvidus on olemas. Teiselt poolt on võimalik luua peaaegu kasutute karjamaade asemele põllud või metsad, on võimalik produtseerida ehitusmaterjali ja üldse tarbeaineid. Teaduses tuntud nimega M. H i n d h e d e, Daani riikliku toitumisinstituudi juhataja, järele võib Euroopa 4,5 korda rohkem elanikke toita kui praegu. Nii suured on võimalused! Aga nüüd ei saa korralikult toitu needki, kes praegu elamas! Ja seda ainult korraldamatuse tagajärjel. Töötajad ehk töötegijad ja töötegemise võimalused on olemas, aga töölisi ei juhita tarvilikule ja kasulikule tegevusele, ei võimaldata neile tarvilikul määral tööd. Ei ole see kapitalistlikule ettevõtjale iseäranis kasulik, siis ei koraldata tööd, kuigi see ühiskonnale ja kogu riigile kasulik oleks. Tõsi küll, suuremalt jaolt langeb küll ettevõtte, mis on kapitalistlikule ettevõtjale tulutoov, ühte ettevõttega, mis on tarvilik üldsusele. Ent see ei ole kaugeltki igakord. Praeguses korralduses on, nagu seda õigusega rõhutatatakse (näit. O. H e r t w i g), pääteguriks isiklik saagihimu. Isiklik saagihimu ei šea enesele mingisuguseid piire. On isikule kasulik kaubelda oopiumiga ja kokaiiniga, siis teeb ta seda kõige suurema südame rahuga, sest et see on

temale kasulik. Alkoholiliste jookide ja tubaka valmistamine ja müümine toob teatavaile ettevõtjatele kasu ja seda äri aetakse, olgugi, et ta miljonite elu, tervise ja õnne röövib. On shokolaadi ja kompekkide valmistamine kasulik, siis tehakse seda, olgugi et sest kellelegi muule kasu ei ole kui üksnes ettevõtjale. Suhkrut võib ju teisitigi tarvitada ja töölisel võiks tarvilikku tööd teha! Suur hulk tööjõudu läheb kaduma toredusajade valmistamise peale, sest et see on ettevõtjatele materiaalselt kasulik. Kapital spekulereib, spekulereib inimeste ihade peal; ta kasvatabki neid ihasid. Niiviisi voolab hiigla palju tööjõudu tarbetuisse ja isegi kahjulikesse ettevõtteisse, kuna tarvis on enam produtseerida tingimata tarvilikka saadusi ja üldse luua paremaid elutingimusi. Tõesti, kas ei ole see kuri pilge, et tuhanded on tööta või kahjulikus ja tarbetus tegevuses, kuna osa rahvast on halvasti toidetud, riidetud, elavad näruseis kortereis, kuna linnad vajavad kanalisatsiooni, korralikult sillutatud tänavaid jne.! Kindlustamatu seisukord ja töö korraldamatus, mille tagajärjel ohverdatakse väga palju himude jumalale — see on praegusaja raske haigus. Selle haiguse tagajärjeks ehk sümptoomiks on klassisõda, viha ja vaen. Kindlustamatu elu ja korraldamatu, õigemini puudulikult korraldatud, töö on põhjuseks, miks on tekkinud vaenulised leerid, kes on valmis teineteisele sõjariistus kallale tormama. Ei ole ime, et puuduliku töö korralduse tagajärjel valitseb suurte hulkade seas viletsus ja vaesus, kuna osa ülealuselt tarvitab, pillab ja sega iseennast läbi põletab, suretab. Ei ole ime seepärast, et rõhutatud oma seisukorrast aru hakkavad saama, olgugi vahest sagedasti mitte igapidi õieti. Ei ole ime seepärast, et vihalained on nii kõrgele tõusnud, et nad ähvardavad matta eneste alla kogu kultuuri.

Ajaloo ees seisab suur küsimus: kas suudavad praegusaja riigimehed juhtida töö korralduse õigeisse rööpasse või mitte, s. o. kas nad suudavad ja tahavad kindlustada kodanikkude olemasolu minimaalse määra. Kindlustatakse olemasolu, antakse võimalus elada, siis läheb ühiskonna elu enam-vähem normaalseisse rööpasse. Ei tehta seda, jäetakse miljonid endiselt saatuse hoolde, siis on põhjust karta, et nende miljonite ja neile kaastundjate viha kasvab ääretuks hädaohuks praegusele kultuurile ja tsivilisatsioonile. Inimesed, kes ilmale sündinud, tahavad olla kindlad selles, et nad ei pea võib olla täna-homme jääma leivata ja leivapääliseta. Nad tahavad olla kindlad selles, et nad ei pea õnnetuse ja vanaduse korral olema koduta ja leivata või elamiseks kõlbmatuis tingimusi. See on päänõue, see on pääsoov. Ning see on teostatav kui korraldatakse töö otstarbekohaselt.

Nagu öeldud, ses sihis on elu juba korraldatud. Ent sisesed saavutused, sagedasti suurte võitluste tagajärjed, on veel võimetud üldist kindlustetut olekut kaotama. Ikka on veel töötaja hinges tunne, et ta on siiski kui lind oksa peal. Reguleeritud on, ent arenemine on kiiremini läinud kui regulatsioon ehk korraldus. Tehnika edusammud ja inimeste arvuline kasv on loonud iseäralised elutingimused. Regulatsioon on arenemisest taha jäänud.

Ei toimu töö ja elu korraldus tarviliku kiirusega, siis on karta, et Euroopa riigid varisevad kokku või hakkavad vähemalt vähjakäiku tegema. Praeguseis riiklikes organismes on regulatsioon puudulik ning selle pärast võivad nad kokku langeda, hävineda, nagu hävisid mesozoilises aegkonnas dinosaurused, ihtüosaurused j. t., kelle organismes ei toimunud eduks tarvilikku regulatsiooni. Ning nagu nende hiiglaste-roomajate asemele tekkisid täielikult reguleeritud kehategevusega organismid (linnud ja imetajad, reguleeri-

tud keha temperatuuriga), nii võivad rusudest tekkida uued riigid. Või hakavad arenema kõrgemale teised rahvad, kes on seni tagaplaanil seisnud. See aga on kindel, et kui peaks praegune Euroopa kultuur ja tsivilisatsioon korraldamatuse tagajärjel kokku varisema, siis hävib selle tagajärjel määramatu suur hulk Euroopa elanikest. Ainult vähesed võivad elada madalal kultuuriastmel. Töö korraldus peaks kiiresti täienema. Töö peaks otstarbekohaselt organiseeritama. Senise isikliku saagihimu kui korraldava teguri asemele peaks astuma teadlik töö regulatsioon, mis ei toimiks nii pimedalt ja mõistmatult, nagu nüüd. Riik, kes töö korralduse otstarbekohaselt lahendab, võib edasi püsida ilma suurte vapustusteta. Tema olemasolu on kõige enam kindlustatud. Ei ole põhjust oletada, et riigi kokkuvarisemine on sama paratamatu, nagu organismi surm. Organismi rakud, mis väga differentseerunud, ei teki elujooksul enam juurde (ergurakud, lihaskud). Riigis aga toimub indiviidide sigimine, alaliselt ja alaliselt kujunevad spetsialistid (differentseerunud indiviidid). Seepärast on täiesti tõenäone, et riik ei ole kadumisele pühendatud samal alusel, nagu organism surmale. Kokkuvarisemine tuleb ainult siis, kui riigis ei toimu tegevuse regulatsioon tarvilikul määral. Et riik kaua püsida võib, seda tõestab Hiina. Ja väga tõenäone, et temal seisab veel suur tulevik ees.

Võimata on kujutella tervet organismi, kus on valitsemas seisukord, et osa rakke on nälgimas, kuna osa upub küllusesse. Üksnes haiges organismis on see mõeldav, ainult sääl tekivad moodustised, mis kogu organismi kurnavad, selle kulul elades (vähktõbi ja teised kasvajaad).

Seni tutvusime elu kindlustusega ja töö korraldamatusega kui pääpõhjusega, miks tekkinud riigielu õnustav viha ja vaen. Ent muilgi aladel ei ole riigiorganismis regulatsioon kaugeltki täielik. Olgu näiteks tervishoiu korraldus. Haigete eest hoolitsemine, eriti vanemateta ja perekonnata isikute eest, on väga puudulik. Korraldus pole niisugune, et inimesed läheksid küllalt sagedasti arstilt nõu küsima. Rahapuudus sunnib väga sagedasti sellest keelduma, kuigi see oleks tingimata tarvilik. Samuti on ka õiguse saamine kindlam siis, kui on raha kõiksuguseid kulusid kanda. Raha eest tehakse mõnigi asi puhtaks. Õppiva noorsoo kehalise arenemise eest kantakse veel liiga vähe hoolt, nii et nad väga sagedasti kannatavad ühekülgsuse all, kaotades elujõulikkust. Nii siis, isegi tulevased kultuuri kandjad on vahest vähema hoole osalised kui hobuste ja veiste tõud. Edasi, kirjandusturul leiavad rohket käiku alaväärtuslikud tööd ja töökesed. Vabalt ilmuvad tööd, mis mürgitavad rahva hinge kirede kirjeldustega, peaaegu ülistamisega. Ärilise kasu nimel levitatakse ajakirjus kõditavaid ja kontrollimata teateid. Haridusalal hoolitsetakse enam keelte ja üldse mitmesuguste teadmiste eest kui laia silmaringi ja sügava arusaamise kujundamise eest. Kõrgeandelistest eest ei hoolitseta, vaid nemadki jäetakse saatuse hoolde, mispärast nii mõnedki hukuvad. Loomisvõimuliste isikute ülesleidmiseks ja nende arendamiseks ei tehta peaaegu midagi. Seega ei hoolitseta kõige suuremate väärtuste eest, mis riigis üldse olla võib. Alkoholi valmistajatele jagatakse näituseil auhindu, geniaalsed isikud, kes suudavad luua materjaalseid või vaimlisi väärtusi, ei leia väärilist hindamist ja neile ei võimaldata soodsaid töötamistingimusi. W. Ostwald'i soovitus andekaid üles otsida ja eriliselt arendada, on ikka üksnes väga soov, kuna ühiskonnale kahjulikud ettevõtted lähevad õitsele suurel hulgal, otsekui iseenesest. Sääraseid korraldamatuse avaldusi leidub üldse rohkesti. Väga palju nõrgendab praegusaja riike veel see, et riikide

vahekorad ei ole veel kujunenud soodsaks kultuuriliseks eduks. Olgugi, et riikide vahel on tekkinud hulk sidemeid, mis neid ühendavad, ent siiski tekiavad vaenulised kokkupõiked, mis nõuavad hiiglasuuri varanduslisi ohvreid ja kulutavad hiiglapalju tööjõudu, takistades seega rahulikku arenemist. Nii siis, riigi sisemises elus kui ka riikidevahelises suhteis on veel palju puuduseid, mis nõuavad reguleerimist, kui tahetakse edu teel edasi sammuda.

Korraldus ei ole arenemisele järele jõudnud. Otstarbekohane korraldus ei arene praegu tarviliku kiirusega sellepärast, et inimesed on piirita egoistid. Piirita egoism sunnib igaühte oma hüvangu eest hoolitsema, hoolimata sellest, kas on see kaaskodanikele kasulik või kahjulik. Piirita egoismi toimel kogutakse hiiglavarandusi ja kulutatakse väga palju oma meeleliste ihade rahuldamiseks. Ning seesuguseid piirita egoiste on väga palju, võib olla koguni enamik inimesist.

Piirata egoismi kasvatab ja edendab omakorda see, et olemasolu on kindlustamatu. Igaüks tahab, ja isegi on niihästi kui sunnitud, koguma „mustade päevade jaoks“. Ja kui on juba kogutud, siis „kasvab isu“ ning tõuseb kogumise hoog, kusjuures, nagu ikka, ei panda tähele, kas kogutakse ühiskonnale kasulikul või kahjulikul teel.

Nii sammub praegune ühiskond nõiaringsis. Kodanikkude ülespidamine ei ole kindlustatud ning igaüks püüab omal initsiatiivil end kindlustada. Isikliku saagihimu alusel „elukindlustus“ tekitab aga uusi viletsusi, juhib hulk tööd kasutule ja isegi kahjulikule tegevusele. Varanduste kogumise tung kasvab ja muutub päris kahjulikuks kogujale ja ühiskonnale, muutub mõttetuseks. Üldse isikliku saagihimu alusel „elukindlustamine“ suurendab olemasolu kindlustust, kindlustust suurendab aga omakorda saagihimu. Nõiarings on täielik! Ei hakata aru saama, et elukindlustus tuleks ühiskondlikule alusele rajada, siis tuleb nõiaringsis kaua tammuda, kuni see hukkamisele viib või kuni seisukorda hindama ja lahendama õpitakse.

Regulatsiooni täienemine on normaalseks riigieluks tingimata tarvilik. Regulatsioon peaks evolutsiooni teel täiusele sammuma. Vastasel korral on tagajärjeks revolutsioonid, kus püütakse palavusliku kiirusega kõike ümber luua. Revolutsiooni hoos tehakse aga riigis sagedasti seesugusel operatsioonil, mille all hiljemini riigielu raskesti kannatab. Palavikulisel tegevusel on võimata kõike ette näha, see on haiglane tegevus. Ei soovita aga haigust, siis peab abinõud tarvitusele võetama, et organism oleks täiesti terve ja teovõimeline.

Kahjuks tahetakse olla suured individualistid, unustades, et iga indiviidi elu on praegusajal võimaldatud üksnes ühiskonna korralduse tagajärjel. Ühiskond loob ja on loonud indiviidile soodsamad elutingimused, kui olid näiteks jääaja metsikinimesel ja seepärast on iga indiviid kohustatud teotsema kooskõlas ühiskondliku elu nõuetega. Kahjuks väga vähe on veel arusaamist ühiskondliku elu tähtsusest ja üksmeele tarvilikkusest. On vana tõde, et üksmeel teeb tugevaks. Viha ja vaen aga nõrgendab ja lõhub. Nägeletakse, sõimatakse ja vihatakse üksteist. Kisklemine on igapäevane asi. Ei taheta teineteisest aru saada. Igal grupil on oma ise „aated“ ja püüded, kusjuures nad on sagedasti täiesti vastolus ühiskondliku elu nõuetega. Ühiskonna elu põhinõudeks on optimaalsete elutingimuste teostamine ja inimeste vaimliselt kõrgemale arendamine, tõstes seega eluväärtust. Nüüd aga kisub iga grupp ise sihisi. Tagajärjeks on see, et ühiskondliku elu korraldus ei taha kuigadiiviisi paraneda. Kõgu praegusaja tegevus ühiskondliku korralduse

suites tuletab meelde K r ö l o v'i valmi „Luik, vähk ja haug“. Töö ei nihku paigast, sest et igäiks kisub ise sihis! Ei osata hinnata ühiskondliku elu nõudeid ja ei osata hinnata üksmeele tähtsust, nagu see tarvilik oleks.

Kindlustatakse igale kodanikule olemasolu, rahuлдdases tema vajalikka elunõudeid, siis kasvab üksmeel. Siis poleks põhjust vihaks ja vaenuks, mis hävitab töötahet ja tekitab rahutusi ning sisemisi võitlusi. Harmooniline riigielu on võimalik siis, kui kodanikkude tegevus ja elu on otstarbekohaselt reguleeritud.

Organism, kelles regulatsioon puudlik ja kes ei suuda kohastuda, kaob elu näitelavalt, ruumi andes eluvõimulisemaile. Hävinud on palju organisine. Trilobiidid, ammoniidid, suured kahepaiksed, hiiglaroomajad ja paljud teised organismid on maakera pinnalt jäädavalt kadunud, sest nad ei suutnud oma elutegevust reguleerida tingimuste muutudes uute nõuete kohaselt. Kadunud on ka riigid, kes ei ole oma sisemist elu ja tegevust otstarbekohaselt reguleerinud. Palju riike on korralduse puudulikkuse tagajärjel hävinud. Ajaloo kohus teeb oma otsuse vääratamatu kindlusega. Ajaloo kohtu otsuse vastu ei ole edasikaebtust.

Aeg on rahutu, õudne! Hävitamine on suurem kui loomine. Kas ei ole ajaloo ratas praegust Euroopat purustamas? Või suudetakse veel viimasel silmapilgul täielikust hävingust pääseda? Kõik oleneb sellest, kas hakatakse ihelmeleel parema tuleviku poole püüdma või jätkatakse endist mõttetut tegevust, mis tingib purustamise ja hävingu või vähemalt langemise.

A. Audova.

Ausammaste püstitamisest meil.

On viisiks püstitada ausambaid ning mälestusmärke neile, kelle teeneid tahab rahvas jäädvustada. Ka meie rahvas on hakanud püstitama ausambaid oma kangelastele, vabadussõjas isamaa eest langenuile ja ka teistele meestele, kes tähtsad olnud meie rahvale, nagu näiteks Villem Reiman. See on kiiduväärt asi, see näitab, et ka meie rahvas oskab tänulik olla neile, kes hädad on teinud oma isamaale. Kuid kahjuks ei talitata meil igakord korrektselt ning asjatundlikult ausammaste püstitamisel. Mujal (näii. Saksamaal, Soomes) on omad kindlad seadused olemas. Kui otsustatud on mingisugust ausammast või mälestusmärki rahva nimel ja kulul püstitada, siis kuulutatakse avalik võistlus välja kunstnikkudele. Võistluse tingimiste hulgas, nagu ausamba sisu, suurus, materjal jne. teatakse tingimata kuhu ausammas paigutatakse, määratakse sellele kindel koht, et kunstnikud võivad oma kavandite väljatöötamisel arvesse võtta ümbrust ja koha suurust. Kavanditest, mis võistluse tähtjaks sisse on tulnud, valitakse kõige kohasem välja ning see antakse teostamiseks. Komisjon, mis kavandi välja valib ning kinnitab, seisab koos suuremalt jaolt kunstnikkudest ehk teistest kompetent isikutest, igatahes on kunstnikud ülekaalus ning nende arvamine otsustav. Meil ei teata arvatavasti seda või ei taheta teada. Tuleb ette, et ülepää ei kuulutata avalikku võistlust välja, nagu näiteks lugu on Villem Reimani mälestussambaga. Siin korjatakse küll raha terve rahva käest, kuid keegi ei mõtle selle pääle, et niisugusel juhtumisel peab rahva huvides asja avalikult ajama, peab välja kuulutatama võistlus ja määratama asjatundjatest — kunstnikkudest komisjon, kes kavandi välja valib. Villem Reimani mälestamise komitee toimetab

täitsa omapääd, tellib oma maitse järele ausamba kavandi A. Adamsonilt ja ei küsi kelleltki, kas see ausammas üleüldse midagi väärt on. See ausamba kavand oli kord „Postimehe“ raamatukaupluse vaateaknal välja pandud. Mingisuguse vormita massi otsas, ilusasti äratasandatud tipul seisab mehe kuju väga vahvas poosis, rind väljas, jalg ees, mantel vabalt ümber öla visatud, ja see mees peab Villem Reiman olema? *) See võib sama hästi mõni näitleja olla, tarvis ainult selle näitleja pää otsa panna, või mõni tähtsam põllumees (sel juhtumisel soovitan raamatute asemele mõni kõrvits või kapsapää panna), see monument kõlbab igale mehele. Kas ei võiks Villem Reimanile paremat ausammast teha, mis maitserikkam, rohkem kunstiväärtuslikum ja tema iseloomule rohkem vastav oleks? Usun, et ainult avalik võistlus suudaks seda asja parandada.

Toimetatakse ka veel teisiti. Kuulutatakse küll võistlus välja, lastakse kunstnikudel vaeva näha kavandite väljatöötamisega, kuid komisjon, kes kavandit välja valib, ei ole küllalt kompetent ning valib ikkagi oma maitse järele kavandi. Nii on lugu Tartus, vabadussõjas langenud kangelaste ausambaga.

Tartu linnavalitsus kuulutas välja avaliku võistluse valmistada projekte langenud vabadussõja kangelaste ausamba jaoks ning mitu projekti tuli sisse. Teiste hulgas kutsuti toleaeagne Tartu Ülikooli kunstiajaloo professor H. Kjellin, kui asjatundja ja kompetent isik, neid kavandisi vaatama ning oma arvamist nende kohta avaldama. Tartu linnahärradele meeldis väga A. Adamsoni kavand, kuid prof. Kjellin leidis, et see kavand ei ole vastuvõetav, sest ausammas ei ole kokkukõlas raekoja platsiga (võistluse tingimiste seas oli raekoja plats nimetatud kui koht, kuhu ausammas ehitataks), ei vasta monumenti nõuetele ja toetas A. Starkoppi kavandit, mis vastab igapidi kõigi ajakohastale nõuetele ning oma lihtsusega kooskõlas raekoja hoonega ning terve raekoja platsiga. Prof. H. Kjellini arvamine oleks pidanud otsustav olema, kuid Tartu linnahärrad peavad kramplikult A. Adamsoni kavandist kinni. Kui see raekoja platsile ei kõlba, siis proovitakse, kas ei saaks sellele ausambale kohta Toomemäel, kliinikute vastu. Ülikooli valitsus annab aga eitava vastuse. Isegi Barklai plats võetakse arvesse. Viimaks leitakse koht; valitakse Emajõe kallas, selle pääle vaatamata, et asjatundjad seletavad sellele kohale olevat raske ausammast ehitada, sest pind pole selleks soodne ja see nõuaks suuri kulusid. Kuid mis see linnahärradele korda läheb, olgu töö kui tahes raske, nõudku see kui palju kulusid, olgu see ausammas kõrvuti turu väljakäigukohtadega, pori ja mustusega ümbritsetud — midagi ei taheta teada, olgu ainult A. Adamsoni kuju. Keegi ei mõtle siin selle pääle, et kunstnikkudega ebakorrektselt ümber käiakse, lastakse hulka tööd teha, kavandite valmistamine nõuab ju aega ja vaeva, ja korraga tühistatakse kõik. Miks ei võinud linnavalitsus algusest pääle kindla koha määrata, kuhu ausammas tahetakse panna? Ja kui viimaks teine koht valiti, miks ei kuulutatud uus võistlus välja, vaid võetakse A. Adamsoni monument?

Saaks veel sellest aru, kui Adamsoni monument oleks laitmatu hää, kuid seda on see vaevalt. Pean siin mõne sõna ütleva Adamsonist kui monument-skulptorist. Ei taha auväärt meistrit haavata, kuid pean tähendama: selle pääle vaatamata, et Adamson on hulk ausambaid valmistanud, ei vasta nad

*) Ta oli minu teada kaunis tagasihoidlik mees, ega armastanud mingit poosi.

siiski kõik monument-skulptuuri nõuetele ja iseäranis meie aja nõuetele. A. Adamsoni ala on väikesed kujud ja iseäranis puunikerdused. Siin jõuab ta tehnika kõrgema tipuni, otse virtuoosiliselt voolib ta puust. Ka väikeselt mõjuvad tema ausammaste kavandid hästi, kuid suurendatult kaotavad nad oma mõju, proportsioonid muutuvad teisteks ning tervest asjast ei saa ausammast-monumenti, vaid ikkagi suurendatud kujukene. Peab ütlema, et rahvale väga meeldivad kõik väljatöötatud peensused (mis Adamsoni juures silma paistavad), kõik need nõobid, saapa naelad jne., kuid suure kuju pääl mõjuvad nad eksitavalt. Adamsoni ausammastel on veel pääle selle mingi vene maik juures.

Et tingimata Adamsoni ausammast tahetakse püstitada, mõjub vist ka veel see asjaolu, et Adamson on akadeemikus ja professor. Meil on rida anderikkaid kujureid, nagu Koort, Starkopf, Melnik ja teised, kuid need on „noored“ ja nende kujud ei olevat vist küllalt selged, ning neil puudub professori ja akadeemikuse tiitel.

Kui mingit ausammast püstitatakse, siis ei ole sellest küllalt, et just akadeemikus seda valmistab ja et see linnahärrade maitse järele on. Mõeldagu selle pääle, et see ausammast alati seisma jääb, võetagu arvesse, et aeg edasi läheb, et meie rahva kunstimaitse areneb, et ka meie peame Euroopaga ühes sammuma, kui tahame teiste kultuurrahvaste kõrgusele tõusta, sellepärast pandagu rohkem rõhku selle pääle, missuguseid ausambaid meil püstitatakse. Andke kavandite valimine kompetent isikutele, andke ausammaste püstitamine asjatundjate kätte ja talitage terve rahva huvides! **Kunstiharrastaja.**

Indiameremaad Briti ilmariigis.

Curzoni ja Beaconsfieldi osa Imperium Britannicum'i ülesehitamisel.

„To be the central or regulating state of the World in the coming time“.

The Empire and the Century.

„Lord Curzon suri.“

Kiritelegramm. London 20. 3. 25.

1. Briti ilmariik ja Indiameremaad.

Juba puht maadeteaduslisest seisukohast on Imperium britannicum maisel keraisel asuvaist riigest suurim, kirjuim ja kontrastilisim. Ta iseosade geograafilise erinevus on sedavõrd suur ja silmatorkav, et tuleb aina imestada, kuidas sellane hiiglane on võinud sündida ja mil moel ta koos seisab. Mainime vaid India keisririiki, Kanadat, Egiptust, Austraaliat, Straits Settlements'e, Kapimaad, Sudani, Briti Guayanat, Kuldrannikut ja Hongkongi, et selguks, millisest heterogeensest kogust koostub planetaarse iseloomuga British Empire. Territoriaalselt 800 ja rahvastikult ligi 400 korda suurem kui Eesti, võrdub ta kogupindala 36.042.000 km²:le ja elanikkude üldarv tõuseb 408.699.000:ni. Suuruselt, kujult ja iseloomult mitmekesisemate maaalade hiiglakogumik levib ta igal mandril, merel ja taevakaarel: ühes kohas steriilne viie km²:iline kaljumass — Gibraltar, teisel koralli või vulkaani

käabussaar — Fanning ja Ascension, siis — tulipalava troopika päikese all laotuv Gold-Coast ja mannersaar Tseilon, sääl — India, Kanada ja Austraalia määratu-ulatuslised hiiglamaad... Ning kõigist neist eemal, üksikult ja eraldatult asub parasvöölise ookeani äärel Briti emamaa — mereudune ja kriidikaljune Albion. Millised vastolud! Siin: Londoni St.-James'i hästihooldatud park ja järv, muruväljad, lilleklumbid, tagaplaanil Westminster-Abtei ja rahvatahtmise kehastus — parlamendi hoone. Sääl aga: Himaalaja metsikute puhandusorgude, pimedate kuristikude ja taevani küündivate lumilavade foonil pärismaalasi ohjava Peshavari kindlusevallid, kasarmud ja kahuritorud või jälle lahingulaevastik Lundy kaljurahmude lähedal... Jah, laevastik on see kitt, mis neid imperiumi laialipillatuid iseosi ühendab. Mitte ainult kaubalaevastik, vaid eestkätt just lahingulaevad. Asjata ei ole briti kaubanduse loosungiks olnud: „battleships are the best negotiators“ — lahingulaevad on parimad vahemehed ja kauplejad! Sest vaatamata maastikulisile ja ilmatulisile iseärasusile on kõigil briti valdusil ühine geograafiline iseloomujoon: kõik nad on mere- ja mereäärse asendiga, merelt kergesti kättesaadavad. Saarekuningriigi geograafiline asend on ta elanikke varakult merele juhtinud ja meremehe elukute mitmekesisile ja raskeile ülesandele kasvatanud. On ju Inglise saarte lähikond kardetavamaid mereosi. Kes neid mõistis võita, võis julgeda ka laia ilma õne minna otsima. Niikaua kui Euroopa omaette maailmaks oli, ei tulnud Ingise saarestiku soodne asend eriti nähtavale, sest ta polnud maailma keskuses vaid serval. Aga tollest ajast pääle, mil terve maine kumerus sai ettevõtlikkuse hüpodroomiks, omas saareriiik ülisoodsa asendi ja võis oma „splendid isolation“ tõttu end naabreist segamata, küünarnukkide jõnga läbi lüüa. Isoleeritud emamaas ja mereäärse asendiga valdusis peitubki üks olulisim moment, mis võimaldab merest uhitud albionil omi asumaid koos hoida. Meri sai laevaliinide ja kaablitega ühendavaks liikliks riigi heterogeensete välisosade ja metropoli vahel. Raadio ja lennuasjandus on need sidemed, mis tänapäeval endisile juurde on seltsinud ning tahavad tulevikus Briti ilmariiki koos hoida. „Battle-airships and battle-balloons are the best negotiators“ on kahtlemata Briti tuleviku loosung.

Laevad ja toetuspunktid on need alustoad, millel seisab Briti kolossi ilmavõim — Great Power of Greater Britain. Nende tähtsust ja väärtust ookeaniliste jõujoonina peegeldab lähemalt käesoleva tiitelkaart. Ta märgib ära esmalt ilmaliiklemise (international traffic) pääväravad:

- 1) „Inglise kanal“ (La Manche + Pas de Calais),
- 2) Gibraltar (2-a), Suetsi kanal ja Punane meri (2-b),
- 3) Panama kanal,
- 4) Malakka väin ehk n. n. „Taga-Aasia riiv“,
- 5) Tee ümber Lõuna-Aafrika — Kap Agulhas ja Cape of Good Hope (Healootuse neem),
- 6) Tee ümber Lõuna-Ameerika — Kap Hoorn (Falklandi saared!),
- ja 7) Tee ümber Lõuna-Austraalia (Austral Golf, King Island, Tasmaania).

Kõik need väravad — erandatud Panama kanal — on Briti ilmariigi valitseda või ta mõju all. Kõige päält paistavad silma kaks haruldaset harmoonilist toetuspunktide rida, kaks tähtsat ookeanilist jõujoont:

I Portsmouth — Gibraltar — Malta — Küprus — Suets — Aden — Kolumbo — Singapur (1 — 2-a — 2-b — 4).

II Falklandi saarestik — Kaplinn — Kuningas George'i väin (5 — 6 — 7) — uhke rida soomustorne, ristlejaid ja kahurluuke merel, pullvärke, valle, batareisid ja väeüksusi mandril, pigemini mandreil — Euroopa, Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia lõunaneemil. Ning lõppeks — et süsteem oleks täielik ja read pidevad — on Briti kätes veel Bahama saared Floriida poolsaarest lõunapool, Castries ja Port of Spain Antillide saarepuhmiku lõunaosas ning Jamaika ja Belize Panama kanali läheduses.

Omaette terviku mõttes väärib üks veel ulatuslikum osalt kontinentaalne ja osalt ookeaniline jõuoon erilist tähelepanu. See on poolsöör, mis ühendab 6., 2.-b, 4. ja 7. pääväravat, teiste sõnadega Indiameremaid.

Majandusliste olude poolest on Indiameremaid nii Briti impeeriumi kui ka terve maakera tähelepandavaimaid toodanguolu. Kuna need maad ulatuvad läbi paraja, subtropilise ja troopilise ilmastu- ja majandusvöö, sünnib sellane mitmekesisus, et need maad — juhitud ühtlasest majanduspoliitilisest põhimõttest ja tahtest — võimaldavad täiesti autarktilise majandusriigi.

India on selles suures ühikus eriline paik toodangualana ja väljaveomaana. Aga ka liiklemisgeograafiliselt omab ta erilise tähtsuse ning õigus- ja täiel määral seda hoolt, mida Inglismaa näitab ta poliitilise ja strateegilise kindlustamise vastu. Langeb ju $\frac{1}{8}$ tervest Briti kaubandusest üksi India pääle. Ta ületab hulgalt ja produktide mitmekesisuselt kõik briti asumaad ja seisab ka kõigist muist Aasia toodangumaist kaugelt ees. Ainult Ees-India osaleb 60% -iga Briti kaubanduses Aasiamaal. Ta on esimene riisi ja suhkru- pilliroo maa tervel maakeral. Olgugi et ta tarvitab lõviosa oma saadusist ise ära, võib ta siiski veel hiiglahulgad (umbes 10% saagist, s. o. keskmiselt 2.500.000 kuni 3.000.000 tonni) ilmaturule saata. Ta on oma 9.600.000 tonniga neljas (1. — U. S. A., 2. — end. Venemaa, 3. — Prantsusemaa) nisu- maa, tarvitab ise küll $\frac{8}{10}$ ära, kuid jätab 1.000.000 tonni ümber väljaveoks. Kuna teetarvitus oma maal on väike, lubab suureulatusline teekasvatus peaaegu terve toodangu (1913./1919. aastal: 138.000 tonnist c-a 127.000 tonni) välja vedada. Pääle U. S. A. annab India kõige rohkem puuvilla, mille ta suurelt osalt omal maal ümber töötab. Jutitoodanguga katab ta peaaegu terve ilma nõudeid. (1911./1912: 9.461.000 balli, millest Kalkutta ja ümbruskonna jutitööstus ise poole ära tarvitas). Ka teised kiudained — aloekanep ja piassava — tulevad päämiselt Indiast. Suur on ka linaseemnete, sinepi, seesami ja maapähklite saak, mis enamasti kõik välja veetakse. Vürtside väljaveos figuurivad esimesel kohal: pipar, ingver ja kardemon, kaneeli veab Tseilon peaaegu ainuüksi välja, samuti kui India katechut, gummilakki ja gambiri. India on ka laevaehituses erikordselt väärtusliku tiki (teak) puu pääändja, mille kõrval vaid vähesed hulgad Siamist ja Indoneesiast tulevad. Metallihankimises on Briti Taga-India esimesel kohal tinaga: 51% ilmatoodangust. Lisame siia veel juurde kulla, petrooleumi ja kivisöe (1912. a.: 14,7 miljoni tonni), siis on meil India osa ilmajanduses enam-vähem selge. Pääle selle on tal ilmatu suur tähtsus ilmajanduses. On ju Ees + Taga-India keskne asend Ida-Aasia + Austraalia ja Euroopa + Aafrika majanduskondade vahel, mille kaubandus toeneb laevandusele. Laevanduse pääväravad — Suets ja Singapur — on aga Briti valdusel.

Egiptus ei olnud varemalt suur väljaveomaa. Ent Briti ajajärgust (1883) pääle on ta hiigla edusamme teinud ja majandusliselt tähtsaks Briti asumaaks saanud. On tuttav, et Egiptuse põllundus põhjeneb päämiselt Nii-

luse jõe üleujutamisel, põllunduse arenemise ja toodangu tõstmise aga üleujutamiste reguleerimisel, mis inglaste poolt läbi viidi. Lord Cromer oli see, kes lõi suurepärase paisnõo Assuani juures. Selle 2 km. pika ja 39,6 m. kõrge hiiglapaisu kõrgendamisel 6,4 meetri võrra hoitakse kinni 2,3 miljoni kantmeetrit vett ja võimaldatakse palju ratsionaalsemat veemajandust kui varemalt.

Niilus on saanud allpool veel Esna, Asiuti ja Sifta paisu ning on muutunud kindlaks ja korraldatud Egiptuse niisutajaks: nüüd ei pruugi viljakad ja viljatud aastaread üksteisega vahelduda, nagu see meile varemalt ju piiblliselt Joosepi ajast tuttav. Ja kui meie vahetevahel pärismaalaste rahutusist kuuleme, siis ei tule see niipalju paisude ehitamisest ja vee korraldamisest kui briti puuvilla- ja nisuistanduste magnaatide hiiglakapitali survest — tuletagem vaid meelde põllumajanduspankade laenu fellaahhidele 8% eest! Ent olgu kuidas on: praegu kujundab Briti energia ja kapitalijõud siin midagi sellelaadilist, mida ta varemalt Indias oli teinud, Egiptuse väliskaubandusest langeb lõviosa seejuures Inglismaa päale — ligi 50% välja- ja 30% sisseveost. Päälegi on see maa Suetsi kanali võtmehoidjana merestrategiliselt ja poliitiliselt ülitähtis.

Briti Indiariigi kolmandaks pääprovintsiks on „Commonwealth of Australia“. Ka siin on majandus õitsengule lõonud: vilja-, puuvilja ning viinamarja kasvatus Viktoorias, Uues-Lõuna-Wales'is ja Lõuna-Austraalias ning troopiline istanduskultuur Queensland'is. Enne ilmasõda oli Austraalias üldse 5,2 miljoni hektari põllundatud, s. o. rohkem kui $\frac{1}{3}$ Kanada ja $\frac{1}{7}$ India põllupinnast — enamasti nisu (2,9 milj. ha), loomatoiduks pälvivad taimed (1,3 milj. ha), edasi kanep, mais, suhkrupilliroog, kartul jne. Pääasi: hiiglahulk nisu ja nisujahu jääb väljaveoks üle, sest maa tarvitab ise võrdlemisi vähe.

Tähtsuseti ei ole ka Austraalia metsandus, mille eeskujulikud puudeliigid — eukaliptused, grevillid, tsedrelid j. t. — välisturule lähevad.

Ilma- ja Briti riigimajandusliselt palju tähtsam kui põllundus ja metsandus on Austraalia karjandus. Vill, rasv, liha, või ja nahad on päämised väljaveoartiklid ning varustavad tähtsal määral Londoni tooresainete ja söögiturgu.

Austraalia üldväljaveost läheb 40% Inglismaale, üle 20% Inglise asumaa-desse ja üle 25% muile Euroopa riigele. Sisseveost langeb ligi 60% Inglise emamaa ja üle 10% Kanada arvele. Arvestame veel mäeasjandust — kivise, tina, hõbeda ja kullahankimist (fenomenaalsed lademed Mount Morgani juures Rockhamptoni lähedal ning Coolgaardi ja Kalgoorlie kullaväljad on Austraalia tähtsaks kullamaaks tõstnud!) — siis mõistame jällegi parimalt, milline tähtsus on sellel hiiglaprovintsil — tulevikumaal Indiamere riigis.

Lõuna-Aafrika — Union of South Afrika — on majandusoludelt Austraalia vastand. Siin suhtub kivisete (mineraalide) väljavedu põllundusproduktide väljaveole nagu 75,8 : 15,9, sellal kui see Austraalias oli 17,5 : 71,4.

Nagu Lõuna-Aafrika Union ja Austraalia Commonwealthi majandusliselt üksteist täiendavad, nii sünnib see Briti Indiamere majandusriigi kõigi liigete vahel. Nad ühendavad Indiameremaad ühiseks troopiliseks ja subtroopilis-parajaks toodangkonnaks, millel oma sulguse ja mitmekesisuse tõttu on ülekaal maakeri kõigi teiste majanduskondade seas.

See majandus-tulundusline ülevaade selgitab vast kõige eeskujulikumalt Britannia püüdeid minevikus ja olevikus, — minevikus: vallutada üksteise järele Indikumimaid ja olevikus: säilitada neid hädaohuta ja kitsendamata.

Indiameremaade kasutamisel baseerub Inglismaa majandusline jõukus ja kaubandusline võim. Imperium indicumi läbi on tal võimalus esiteks käega lüüa toores- ja toiduainete sisseveo pääle mittebriti maadest ning teiseks eesõigustatult oma hiiglatööstuse saaduseid paisata paljutarvitavale määratuulatuslisele täiesti briti mõju all olevale koloniaalturule. Lühidalt: India-meremaadest oleneb rahvatiheda Inglise - Emamaa elanikkude olemasolu. Ja kui see rahvas, kes end nimetab Francis Drake'ist saadik „rulers of the Waves“, võitleb Indikumimaade valduste kindlustamise ja laiendamise eest, siis on see täiel määral võitlus elu, inglise rahva olemasolu eest: struggle for life — kasutades ütelist, mida üks selle rahva esitaja on veidi teises ühenduses püstitanud.

Riikide eluvõitluses on Briti Kuninglikel Ühisriigel juba hulka aega esikoht ilmakaubanduse pääesitajate seas nii väärtuste läbikäigu hiiglasuuruse ja kaubanduse üleilmlise levimise kui ka suure iseseisvuse ja määratu mõju tõttu, mida ta mõistab käudselt ja otseselt teiste maade suhtes osutada. Inglise kaubandus on ilmakaubandus ja kahtlemata palju suuremal määral kui see kunagi enne kusagil mujal on olnud.

Selle suurepäralise hoone laiaulatuslikuks ja kindlaks aluseks on asja-tundlikkus, ettevõtlikkus ja inglise kaupmeeskonna ning rahva suur kapitalijõud; seda toetavad omalt poolt võrdlematu rida tugevaid ja kindlaid sambaid: emamaa saarasend, vanastikujunenud igakülgne tööstus ning liikumine, hiigla välisvaldused, laialt levinud keel ja nii kaubandus- lisile kui ka majanduslisile ülesandeile kohanenud riigipoliitika. On ju tuntud tõsiasi, et inglise riigipoliitika laseb end läbi ja läbi majanduslikust vaatekohast juhtida ja tahab igal võimalusel väliskaubandust arendada. Võistlejad riigid ja „vaimliste huvide esindajad“ on seepärast sageli suu viltu kiskunud ning kõnelenud Briti „vürtspoodniku poliitikast“. Tõsi — üksikuil juhul on Inglismaa kaubandusliste huvide tagaajamisel liiga kaugele läinud. Suures enamikus on see aga Briti riigi ja rahva seisukohalt õigustatud ja tarvilik olnud, olgugi võistlejatele ja patsifistele lärmilöömiseks põhjust annud.

2. „Greater Britaini“ ülesehitamine ning Curzoni ja Beaconsfieldi osa selles töös. Curzon ja Beaconsfield.

Briti ilmariik kui ajalooliselt kujunenud hiiglamoodustis on saabunud algades väikseist algatusist, ostudest ja võitlusist ning lõpetades suurte sõdade ja keeruliku diplomaatiapängu võitudega ajalooliste tõsiasjade ning geograafiliste soodustuste tagapõhjal. Imperium britannicum koloniaalriigi ja ilmapõimu alusepanijate seas näeme mitmesuguse elukutsega mehi — mereröövleid, maadeuurijaid ja kaupmehi, — tuletagem vaid meelde Francis Drake'i, Martin Frobisher'i, Walter Raleigh't, Samuel Champlain'i Humphrey Hawkins'i ning Inglise Ida-India kompani kaupmeeskonda. Need aga, kes selle tegelikult läbi viinud ja läbi võidelnud ning süsteemikalt ühendanud, need on Briti imperialismi esitajad — suured poliitikamehed ja sõdurid: Wellington, Canning, Warren Hastings, Cornwallis, Salisbury, Disraeli, Cromer, Kitchener, Curzon...

Need mehed on tuntud kogu ilmas, nad on oluliselt mõjutanud ilmapoliitikat, asutanud sõdu, teinud rahu, värisema pannud riike ja rahvaid. Nad on ajanud Briti poliitikat iseteadvalt ja kindlas suunas, toonud emamaale tuhan-

deid hüvi, vallutatutele aga lugematu kannatusi ja alandusi. Need mehed ei ole kunagi tagasi pörganud suurte hulkade elule kriipsu pääle tõmbamast ja suuri varandusi hävitamast kui seda on vajanud Briti impeerium — Greater Britain'i — huvid ning nende endi poliitiliste juhtumisotsimiste himu plus suur auahnus. „To be the central regulating state of the World in the coming time“ — olla tulevasele ajale keskseks ja korraldavaks riigiks — on saanud nende riigipoliitiliseks lipukirjaks. „Divide et impera“ — Imperium Romanum'i poliitikateaduse kvintessents — on olnud Briti poliitilise tegutsemise aluseks ja abinõuks. Ja see, mida nad seni saavutanud, on tõesti üllatavalt suur — planetaarse iseloomuga impeerium, mille pää asub Briti saarestikus, kohalisomavalitsusliste ganglioonega keha kujunenud India ookeani ümber ning üksikud jäsemed levivad üle terve maise kerase. Gibraltar-Malta-Küprus-Suets-Aden-Kolombo-Singapur-Sydney-Uus Meremaa on selle hiiglaorganismi selgrooks. Kuna ta kehaosa moodustavad Indiaookeanimaad ja mered, siis on hakatud British Empire'i nimetama ka Indiamereriigiks ja järgnevad read tahavad näidata, et aeg on juba poliitilisele maakaardile India ookeani asemele kirjutada Englise ookean — mare clausum britannicum.

Rooma emalõvi jälgedes on käinud Briti isalõvi. Nii siin kui sääl vallutati esmalt poolsaar (Itaalia resp. Dekkan), siis põhjas asuv viljarikas tasan-dik (Po resp. Gangese nõgu), edasi aga levitati ülevõim ümber terve mere (Vahe-meri resp. India ookean). Ent Room oli vaid Vahe mere maade riik, Britannia on aga India ookeani maade riik!

Ja see kuidas Imperium britannicum Indiaookeanimail üles ehitati on õpetlik, huvitav igaühele, kes mineviku ja oleviku suuremaid ilmapoliitilisi ja -majanduslisi sündmusi tahab teadlikult jälgida.

Määratu rahvastevärin, mis Prantsuse revolutsiooniga algas, lõhkus rea vanemaid koloniaalriike tervelt ja ositi, jäädavalt ja ajutiselt. Hispaania — kes omal ajal oli Tordesilla lepingus jaotanud oma ja Portugali vahel terve maakera — kaotas kõik oma välisvaldused pääle Kuuba, Portoriko ja Filippiinide. Sama sajangu lõpul libisesid needki ta käest ja tänapäeval on ta sama asumaavaene kui 15. sajangu lõpul. Sellal kui ta varemalt ilmakaubanduses esimese koha omas, on ta nüüd 20-dal kohal. Holland — Hispaania vana vaenlane — langes Napoleoni kätte ja kuna sel mehel Euroopas küllalt tegemist oli, siis läksid hollandi kõrgevääruslised valdused — Tseilon ja Lõuna-Aafrika jäädavalt kaduma. Hollandi ilmavõimul oli lõpp: nii koloniaalriigina kui ka väliskaubanduses langes ta teise järgu riikide sekka. Ka Prantsusmaa kaotas oma väärtuslikud Mississippimaad, mida Napoleon I. Louisiana nime all USA'le naljaraha eest maha müüs. Euroopa uuestikorraldusel — Viini kongressil — oli Prantsusmaa üldiselt asumaadeta. Suuri ponnistusi ja ohvreid nõudis temalt uute maade omandamine Aafrikas — et omi kaotusi kuidagi viisi taandada.

Kirjeldatud oludel oli Inglismaal võrdlemisi kerge välismandreil tegutseda. Kuna 19. sajangu alul ta endised vastased ja võistlejad olid võitlusest loobunud, siis võis Inglismaa ülejäänud nõrgavõitu Portugaliga teha õieti mis ta tahtis. Ja tolleaegset olukorda kasutas ta meisterlikult.

See erikordselt soodus Inglismaa eraldatavus („splendid isolation“) ja eesõigustatud seisukord kestis 19. sajangu keskuseni. Ent möödunud sajangu viimase veerandi lähedal muutusid asjaolud, eestkätt just Venemaa ja Saksamaa levimise ja mõju kasvamise aga ka Prantsusmaa, USA ja Jaapani ikka

kindlamalt ilmapoliitilisele areenile astumise läbi. Viimati on veel nimetatav nute kaubanduskeskuste — Rotterdam, Amsterdam, Antwerpen, Hamburg-Bremen-New York — moodustumine, mis Inglise kaubandusele tüseda võistluse esitas.

Ja kui viimase poolsajangu jooksul (1875—1925) Britannial korda on läinud oma koloniaalriiki laiutada, viimistleda ja kaitsta, siis tuleb see suurel määral ta suurte riigimeeste, eriti Beaconsfield'i (-Disraeli) ja Curzon'i plaanika ja geniaalse poliitilise tegevuse arvele kirjutada.

Disraeli ja Curzon! Need kaks meest on Imperium indicum'i suurimad ülesehitajad ja Briti imperialismi ideekandjad. Esimene Venedigost pärit juudi perekonna inglüstunud ja ristiusku järeltulijate võsu, teine — „suurim Inglise aristokraat“ — parun Searsdale'i vanem poeg. Mõlemad noorest päale auahned ja suure lennuga. Disraeli (sünd. 21. dets. 1804), pärast lord Beaconsfield, töötab juba 17. aastaselt (1821. a. pääle) ühe Londoni advokadi büroos. Curzon (sünd. 11. jaan. 1859) poisikesena juba Eton-college'i esimene õpilane, kes võtab kõigi kiuste esimesi auhindu. Disraeli tungib juba noorelt väga osavalt inglise aristokraatide ringkonda, mille kombeid ja pärast kirjanikuna hästi ja elavalt oma romaanides maalib. Curzon õpib ja uurib koolipõlves juba India ajalugu ja omapära, loeb kõike, mis Indiameremaade ja Kauge-Ida küsimuste kohta ilmub, kirjutab „avalikke kirje“ India küsimuste kohta. Disraeli algab oma seltskondlist tegevust (1832) — nii kurioosne kui see ka ei paista — radikaalsemate liberaalide riidades, kust ta varsti vanameelsete laagrisse üle läheb ja 1837. a. parlamendi liikmeks valitakse. Curzon'i poliitiline tegevus algab pääminister Robert Cecil, markii Salisbury erasekretärina. Ta on vanameelsest õhkkonnast tulnud, vanameelseist ideedest veendunud ja läheb otsekohe ka vanameelsete parlamendiridadesse, kuhu ta 1886. a. valitakse. Disraeli edu kirjanduse ja parlamenditegevuse alal viib ta 11 aasta järele (1848) pääle lord Bentincki surma vanameelsete liideriks alamkojas. Curzon saab 1891, s. o. viis aastat pääle alamkonna valimist juba India ametkonna alamsekretäriks.

Siit pääle on mõlemi elukäik ja tegevus olnud fenomenaalselt kiire, hiilgav ja osutanud järsku tõusujoont.

Kui 1852. a. langes Russeli vabameelne kabinet, saab Disraeli vanameelse lord Derby valitsuse rahakantsleriks. Samale kohale pääseb ta teist korda 1858 ja kolmat korda 1866 ning 1868' kui Derby on sunnitud haiguse tõttu pääministri koha maha panema, tõuseb tema asemele Disraeli, alul ajutiselt, 1874. a. aga juba otseteed valituna. Nüüd annab ta oma imperialistilisele püüdeile vaba voli. 1874. a. algas ka Inglismaa plaanikalt juhitud püüdmine, et Indiameremaade rikast majandusala poliitiliselt ja majandusliselt oma külge aheldada.

Sama kordub Curzon'iga: 1899. a. saab ta India asekuningaks, millega ta kauaaegne unelm on täide läinud. Nüüd võib ta omi suuri, kavalaid aga ka julgeid plaane India kindlustamise ja Indiameremaade imperiumi asutamise kallal teostada.

Disraeli esimene asi oli Fidshi arkipelaagi vallutamine, teiseks Suetsi kanali aktsiate äraostmine, kolmandaks päälesurumine Iranis ja Lõuna-Aafrikas ning neljandaks: kuninganna Viktooria kuulutamine India keisrinaks, mille eest ta lord Beaconsfieldi tiitli saab.

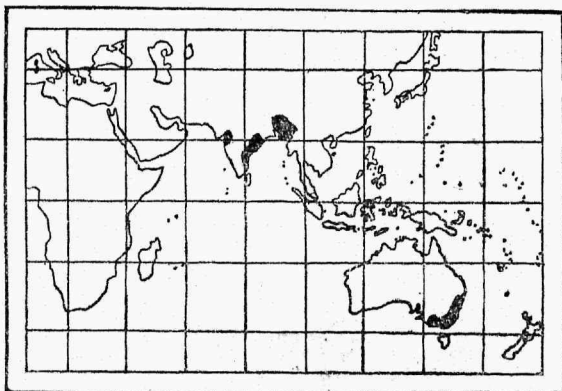
Curzon loob esmalt Indiale kindla kaitse, surub siis Persia lahe ääres, Afganistanis ja Himaalajas pääle, levitab Inglise mõju Taga-India ja Ees-

Aasia suunas. Emamaale tagasi tulles saab ta lordiks, Oxfordi ülikooli doktoriks honoris causae, ülikooli kantsleriks, K e d l e s t o n e'i esimeseks krahviks ja ülemkoja liikmeks.

Mõlemad — nii Beaconsfield kui Curzon — olid suured Venemaa vastased. Kui Vene-Türgi sõjas Venemaa Konstantinoopoli pidi vallutama, siis oli Beaconsfield see, kes vaatamata oma kabineti seltsilisile lord Carnarvon'i ja lord Derby vastuseismisele võttis Venemaa suhtes sellase ähvardava positsiooni, et panslavistid pidid hambaid kiristades Konstantinoopoli väravate eest lahkuma ja Bosporuse ning Dardanellide omanisest loobuma. Venemaa ei tohtinud Vahemerde pääseda!

Kui 1904. a. Vene-Jaapani sõda algas, siis oli Inglismaa tähtsalt just Curzon'i mõjul Vene vastu orienteeritud, Curzon on see, kes Venemaa mõju Tiibetis, Persias ja Afganistanis tagasi surub. Venemaa ei tohi India ookeanile pääseda!

Venemaa tõibus Jaapanile kaotusest ruttu. Venemaad oli tarvis veel nõrgestada. „Russiam esse delendam!“ oli päevakorras. Ja kui Prantsus-

Briti valdused India ookeani mail 18. sajangu lõpul.

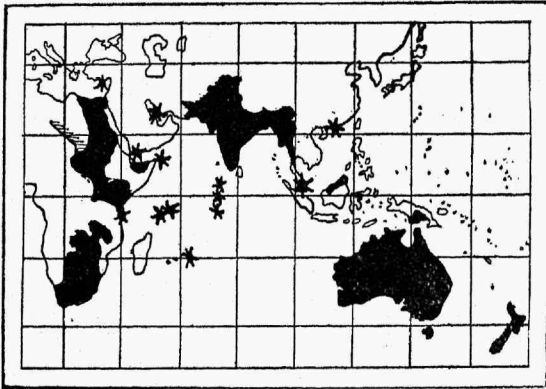
maad võitnud Saksamaa möödunud sajangu viimasel veerandil ja uue algul osutas haruldast tõusukäiku, valdas rea asumaid Indikumi ümbruses ning oma tööstuse toodanguga Inglise asumaadeturul ja mujal kardetavaks sai, siis kirjutas 11. 9. 1897. a. „Saturday Review“: „Germaniam esse delendam!“ Seega oli Briti imperiumi ammune plaan Vene- ja Saksamaad nõrgestada: Russiam et Germaniam esse delendam, Vene- ja Saksamaa saagu purustatud! oli hüüdsõnaks käesoleva sajangu algusest pääle. Ja kas ei ole meie tänapäeval parimaks tunnistajaiks, et see Beaconsfield-Curzoni imperialistlik plaan on täide viidud: Vene- ja Saksamaa istuvad katkiste künade ääres...

Analüüsime lähemalt milline on olnud Briti ilmariigi ruumiline arenemine viimase poolsajangu jooksul. Katsume selgeks teha, milline osa sellest tööst tuleb Beaconsfieldi ja milline Curzoni tegevuse arvele.

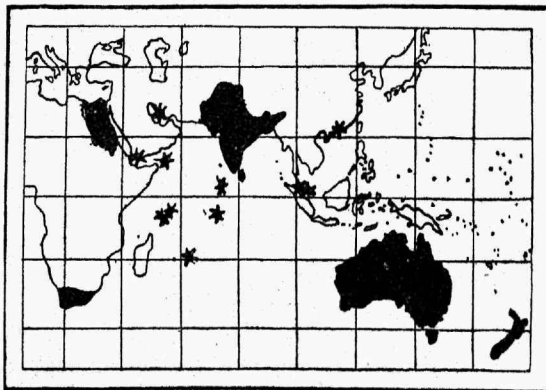
Järjekindlalt ja järelejätmatult sündis 19. s. jooksul ja 20. s. esimesel veerandil (vaata joonised II, III, IV, I) imperiumi laiendamine. Algades väikeste valdusiga Hindustanis (vt. joonis II), kujundati suur Imperium indicum, milletaolist ei ole maakera varemalt oma koorikul näinud.

Juba ammu oli India kallim kalliskivist Inglise kuningakroonis, mida püüti iga hinnaga kaitsta. Kaitsepoliitika oli see, millega alustati. Kuid: pääletungimine on parim kaitse, on kusagil öeldud. Selle kaitsemeetodi ongi Briti lõvi omaks võtnud.

Beaconsfieldile oli alul Lõuna-Aafrika tuletorniks, mis Euroopa riigele teed näitas Indiasse Vasco da Gama ajast pääle. Seepärast töötas ta Lõuna-Aafrika vallutamise hääks (vt. joons III). Kui insener Lesseps koostas suure-

Briti valdused India ookeani mail 19. sajangu lõpuveerandil.

Briti valdused India ookeani mail 20. sajangu algul (enne 1914—1918 ilmasõda).

joonelise Suetsi kanali kavandi ja selle järele juba antiikajal projektitud otsetee Vahemere ja Indikumi vahel teostati, siis oli Beaconsfield see, kes 1875. a. 4 milj. naelsterlingi eest üles ostis Suetsi kanali aktsiad. Sellest oli vähe: tarvis oli vastset mereteed kindlamini oma pihus hoida. 1878. a. vallutas ta Küpruse. Sellest sai Inglismaa vahiposti mitte üksi Dardanellide ja Türgi-Aasia, vaid ka Suetsi kanali ja Egiptuse suunas. 1879. a. seati pillava eluviisiga Egiptuse khediivi Ismaili üle inglis-prantsuse eestkostjad! Otsustav samm astuti aga 1882. aastal, kui Arabi-pasha juhitud rahvuslik liikumine

tahtis võõraid eestkostjaid kõrvaldada. Nüüd oli põhjust sõjaliseks vahelesegamiseks: Aleksandriat pommitas Inglise laevastik, lord Wolseley juhatusel maandus inglise sõjavägi, mis Arabi-pashat El-Kebir'i juures hävitavalt lõi ja Egiptusest sai Inglismaa valdud. Vaatamata lubadusele prantslaste ja türklaste vastu, et okkupatsioon on ajutine, jätkati teda „asjaolude sunnil“ 1898. aastani, mil Kitchener Egiptuse ja Ida-Sudani lõplikult Britile võitis.

Nii sai Egiptus briti võtmikumajaks Aasia ja Aafrika silla ning Vahemerde ja India ookeani ühendava Suetsi kanali ääred.

Austraalia täielik vallutamine ja Fidshi äravõtmine oli Britimaale tarvilik, et India „kukalt“ kaitsta Vaikse ookeani võimude: Venemaa, Jaapani ja USA vastu.

Seega oli olemas neli hiiglasuurt maisablokki, neli Indiamere nurgakivi — Lõuna-Aafrika, Egiptus, India ja Austraalia (vt. joonis III). See oli pärandus, mis Beaconsfield edasi andis.

Curzon oli see, kes lõplikult kindlustas India seisukoha ja arendas India ja Indiamere programmi: ümbritseda India ookeani ainuüksi Briti valdusiga, kuulutada Indicum mare clausum britannicum'iks, teostada plaan: Kap — Kairo — Kalkutta — Singapur (Singapore) — Sydney. See programm koosnes kolmest vormelist:

1. vormel: Teostada Transaafrika riik — Kapplinn-Kairo!
2. vormel: Teostada Lõuna-Aasia riik — Suur India: Kairo-Kalkutta-Singapur!
3. vormel: Teostada Transmalaia riik — Singapur-Sydney!

Curzon algas tsentraalsest probleemist kinni — teostada Suur-India, millele vastab 2. vormel. Siin oli tarvis esmalt Indiat täielikult kindlustada ja teiseks teda keskelt läände ja itta täies ulatuses välja arendada.

Vanemate teoreetiliste vaadete järele oli Indiale küllalt „teaduslikust“ piirist, mis Afgaanistaniga 1879 tehtud Gandamaki rahuga fikseeriti. Oldi rahuldatud India piiri nihtamisega Afgaanistani ja Indusejõe veelahkme mäestikuni. Curzon — olles India asekingingaks — ei leidnud sellest loomulikult kaitsevallist küllalt olevat. Ta nõudis: „Sisse- ja väljakäigud kaitseisukorras olija kätte! (kaitseisukorras olija all oli muidugi Imperium Britannicum mõeldud!!!). Vaenlast tuleb sundida juba loomulikule piirile lähenemise eest võidelda.“

Beludshistani liitmine India impeeriumiga oligi Curzoni uue, n. n. „glacisteooria“ esimene praktiline tulemus.

Seda teoreetilist alust täiendas Curzon pärastpoole veel. „India“, ütleb ta oma teoses („The Place of India in the Empire“, London 1909.) „on kindlusega võrreldav, mida kahest küljest piirab veega täidetud vallikraavina India ookean ja (Himaalaja) mäestik kolmandast. Säälpool valle asub mitmesuguse laiuse ja ulatusega „Glacis“. Meil ei ole tarvis seda vallutada, ent meie ei tohi vaenlast lasta seda teha. Meie oleme täiesti rahul, et ta liitlaste ja sõprade käes on. Ent hüilib neisse vaenlase mõju ja pesitab end vallide alla, siis oleme meie provatseeritud interventsioonile, muidu oleks meie kindlus hädaohus. See on terve olukorra saladus Araabias, Persias, Afgaanistanis, Tiibetis ja Siiamis“. Nii on Curzon rohkem kui detsenni eest ise diplomaatlikult vormuleerinud Aden (resp. Kairo) — Kalkutta — Singapuri lauset. Ja vaadates 1914.—1918. a. ilmasõja tulemusi (vt. tiitelkaart joonis I), näeme

et see programmi osa on hiilgavalt läbi viidud: Beludshistan, Afgaanistan, Persia laht, Bahrein saared, Kuweit ja Punane meri on täiesti Inglise kätes, Mesopotaamias on Britil Rahvasteliidu mandaat, igapäev toob uusi teateid Palestiinast, kus Inglismaa „seseisvat ja rippumatut“ Juudi vabariiki loob. Need andmed kinnitavad veel kord, et vaatamata Türgi ja Prantsusmaa vastuseismisele on Curzon Kairo-Kalkutta vormeli ellu viinud, — Transaraabia riik on loodud. „Rippumatu“ s. o. „Briti armust“ Palestiinast on saanud Egiptuse kirdekülje kindel bullvärk, mis ühtlasi Mesopotaamia ja Persialahe kaudu India-Egiptuse vahelist ühendust peab.

Pöördume Aafrikasse: 1) Gambia, Sierra Leone, Kuldrannik, Nigeeria, Keenia, Sansibar, Lõuna-Afrika ja Mauritius on Inglismaa pärisomandus. 2) Somalimaa, Uganda ja Nyasamaa ta protektsiooni all, 3) Rahvasteliidult on tal end. Saksa asumaade, Togo, Kameruni ja Tanganaika territooriumi mandaadid. Pääle selle kuuluvad temale dependentsid: Tristan da Cunha, St. Helena, Ascension ja, pääasi, Egiptus ning Egiptuse Sudan. Mis avitas Zaglul-pasha „revolutsioon“, kui 23. märtsil 1925. a. uus pääminister Ziwar-pasha kuningas Fuadi troonikõnes toonitas, et vahekord Britiga, mis Sirdari tapmise tagajärjel pinevaks oli muutunud, on nüüd paranemas endise sõbralikkuse ja vastastikku arusaamise sihis! Zaglul-pasha tegevuse tagajärjed tuletavat meelde elavalt Arabi-pasha omi: iga sellane liikumine kindlustab Briti ülemvõimu.

Heidame pilgu pääle ilmasõjaaegsele Britimaade kaardile, siis näeme, et ka Kairo-Kapi vormel on teostatud. Ei ole kaugel aeg, mil Briti raudteel otsekohe Kairost võib Kaplinna sõita. Ka Briti-Aafrika poliitikas on Kuue Nõukogu esimees Curzon olnud see salavedru, kes on liikuma pannud melhanismi, mis Briti lõvile „Kenia ja Tanganaika lõvikese“ koduväiks tõi.

On üle jäänud programmi kolmas osa: Singapur-Sydney.

Austraalia on mures Jaapani ja USA ülevõimu pärast, — seetõttu rõhub ta emamaale kiirustavalt pääle. „Julgeolek meredel, (s. t. Briti impeeriumi julgeolek! E. K.) on meile vastuvaidlemata suurema tähtsusega, kui kellelegi teisele riigile ja ainukeseks teeks selle julgeoleku kindlustamiseks on küllalt tugeva laevastiku pidamine, et end kaitsta võiksime iga vaenlase vastu. Britil ei ole senini ühtegi laevadokki Kauge-Idas, kus esimesejärgu lahingulaevu parandada võiks. Näidaku ometi need, kes meribaasi asutamise vastu on, oma õiget värvi ja õelgu et nad laevastikku (s. o. Briti ilmavõimu alalhoidmist! E. K.) üldse ei soovi. Kui Britil juba kord laevastik olemas on, siis oleks see kahtlemata rumaluse tipuks, kui Briti valitsus selle eest ei muretseks, et see laevastik ka teguvõimas oleks vetes, kuhu ta opereerima saadetakse“ (autori sõrendus!) Nii kõneles alles hiljuti Weymouthis Briti admiraliteedi esimene lord Bridgeman. Ta sõrendatud lauses peitub 3. vormeli, s. o. Transmalai riigi teostamise tagamõte, mille põhjani jaoks oli Curzon. Ramsay Mac-Donald loobus Singapuri sõjasadama ja merebaasi ehitamisest, teiste sõnadega, Kalkutta-Singapur-Sydney programmist. Ta ei olnud imperialistlikkude kalduvustega ja alles 23/24. märtsi öösel s. a. laitis ta alamkojas valitsuse otsust ehitada Singapuri sõjasadamat, pääasjalikult just sellepärast, et valitsuse otsus Jaapani ja Kauge-Ida pääle poliitilist mõju avaldab ja mereväe relvistuse alal uue võidujooksu algatab.

Baldwini vanameelne valitsus aga jätkab Curzoni tööd ja kava. Rahvasteliitu oli Inglismaale tarvis, et kinnitada mandaate Mesopotaamia, Togo

ja Tanganaika territoriumi jaoks. Genfi leping oli aga takistuseks Kalkutta-Singapur-Sydney programmi teostamiseks. See ei meeldinud Curzonile ja tema oli jällegi see, kelle mõjul ja päälekäimisel Inglismaa Genfi protokolliga tagasi lükkas. Isegi deklaratsioon, millega Briti välisminister Chamberlain Genfis esines, on kõige tõenäosuse järele Curzoni poolt välja töötatud. Ent siin suri see Briti Impeeriumi suur riigiteoreetiker ja praktiline elluviija. Genfi lepingu lõhkkäristamine ja Singapuri sõjasadama soomusrusika kava on viimased avaldused, mis ta oma 3. vormeli läbiviimiseks tegi. See on Curzoni pärandus.

3. Suur Britannia ja Ilmapoliitiline status quo post bellum.

Lõppeks vaatleme millisena on Imperium Britannicum Ilmasõjast välja tulnud, mis on riigile Beaconsfield, Curzoon ja teised impeeriumipooldajad annud, ning mis moodi suundub tänapäeva Greater Britain tulevikku.

Üksikute riikide koloniaalvalduste võrdlemine näitab et Suur-Britannial on ilmamajanduses ja -kaubanduses soodsaim koht. Kõik Euroopast väljarändamisel arvestatavad koloniaalalad — erandatud vähesed, osalt juba üle-rahvastamise all kannatavad alad, nagu Madeira, Kanari saared, Azoorid, Põhja-Aafrika — on Briti valitseda. Parasvööde koloniaalväljaveo rõhuv mass — erandatud Lõuna-Ameerika — tuleb Briti koloniaalvaldusist. Troopikuis on prantsuse asumaa valdus küll pindalaliselt ulatuslikum kui Briti oma, ent ta levib — erandatud tihedalt rahvastatud Kohinhiina — õredalt asustatud hiiglaaladel (Saahara!), sellal kui Suur-Britannia troopikavaldusse kuulub tihedalt rahvastatud India, mille tööjõudude üliküllust saab teisel ära kasutada. Näiteks vihmavaese Indusemadaliku niisutamisel ja asustamisel. Seeläbi on ka nisuväljavedu tunduvalt tõusnud: nisu väliskaubanduse 92,4% on päritud Briti asumailt ja ainult 3% tuleb Prantsuse ning 2,8% Hollandi, ülejäänud osa aga U. S. A. ja teiste koloniaalvaldusist.

Oma asumaade läbi valdab Suur-Britannia maakera kulla, kalliskiviõide ja lambavilla turu, ta käes on $\frac{1}{3}$ puuvilla toodangust ja terve jutiproduktioon, ta veab tähtsal määral vilja ning õlifrukke välja; ta ületab kaugelt kõik teised riigid kõigis koloniaalmajanduse iseharudes. Seda näitavad Briti emamaa majanduslikud olud kõige kindlamal moel, — mõjutab ju asumaade väljavedu võimsalt metropoli majandust. Väljavedu ületab tunduvalt sisseveo, mille tagajärjel ka sissetulekud väljaminekuiist kõrgemale tõusevad. Ainult Kanada oli enne Ilmasõda erand. See aga kompenseeriti teiste, eriti Briti-Aasia asumaade väljaveo ülekaalu läbi.

Briti koloniaalbudget ületab emamaa oma ja terve koloniaalkaubandus on vaid karvavõrd Saareriiği enda omast taga. Võrdluseks olgu toodud, et Prantsuse koloniaalbudget vaid $\frac{1}{11}$ ja üldkaubandus ainult $\frac{1}{4}$ emamaa omast on.

Ilmasõja läbi suurenedes on Suur-Britannia koloniaalvõim oma alla võtnud 33% oikumeenist ja 27% terve maakera rahvastikust on Briti valitseda. Must manner on poolenisti Briti oma. Ilmasõja algusaastail ähvardatud Briti Imperiumi Achillese kand — Suetsi kanal on saanud Briti siseveeks — Nii-luse deltast kuni Euphrati ja Tigrise jõe suudmeni lehvib Inglise plagu....

Sõda andis Briti välisvaldusile ainelisi eesõigusi, mis neid veel intiihmalt püüavad emamaaga siduda. Seda süvendavad omalt poolt 1919. a. kevade tollikergendused.

Euroopa mandririigid on peaaegu täiesti Imperium Britannicum'ile ja USA'le panditud. USA on koguni Euroopa võlglastest ta päävõlaandjaks saanud. Inglismaa liitlased — erandatud Jaapan ja USA — on võidule vaatamata raskesti vigastatud ja majanduslises kitsikuses. Sõja läbi on anglosaksi maad — Sterlingi ja Dollaarika — saanud maailma suurvõimudeks. Kas saab Jaapan (+ Korea) ja Hiina või Jaapan + Venemaa + Hiina kolmandaks ning millisena kujuneb Venemaa ja Saksamaa vahelkord, seda näitab Euroopa ja Aasia riikide lähem poliitika. Kes järgneb Beaconsfield-Curzonile ja lõplikult valmis ehitab Imperium indicumi, kes teab, kes julgeb seda ennustada. Kas saab see lõppakkord ühtlasi Suur-Britannia ilmariigi fatumiks? Kes teab, kes julgeb ka seda ennustada, olgugi et on riike (Saksamaa, Venemaa), kes on oma programmi seadnud: Britanniam esse defendam!

Tänapäeva ilmapoliitiliste teatrite direktoritubades koostatakse aga järgmisi programme:

- 1) USA Panameerika kontinentaal- ja Patsiifiko ookeaniline programm,
- 2) Jaapani kontinentaal (Hiina, Siberi) ja ookeaniline (Indoneesia) programm,
- 3) Venemaa Panaasia ja Panslaavia kontinental (ja Ilmarevolutsiooni) programm
- ning 4) Briti Indikumi ookeaniline programm.

Kõik nad koondavad oma tegevust ja truppe Kauge-Ida ning Kagu-Aasia näitelavale, mille keskusse on tõmmatud hiigla silt päälkirjaga: **Singapur** (Singapore). Ühed tahavad seda hiigla silti nägematuks ja tähelepanematuks teha, teised uurivad teda hirmu ja ettevaatuse luupide ning mikroskoopiga.

Miks koguvad need rasked kõuepilved Hollandi koloniaalvalduse Indoneesia kohta, kas tuleb neist piksemürinat ja vihmavalinguid ühinduses hirmsa malai taifuniga või kärisevad nad lõhki tulipalava troopikapäikese käes, seda näitab tuleviku ajalugu. Olukorda ennast püüame aga teises ühenduses selgitada.

Edg. Kant.

Grimassid.

Eesti uus „Kaitseväe teenistuse kohustuse seaduse“ kava, mis kindralstaabi poolt välja töötatud, sõjanõukogu poolt kolmel lugemisel vastu võetud ja valitsusele ette pannakse riigikogule esitamiseks, sisaldab muu seas järgmise määruse: Tegelikus kaitseväe teenistuses olevail kodanikel on keelatud igasuguste poliitiliste erakondade, seltside ja ühingute liikmeks olla ja nende tegevusest miitinguil ja koosolekutel osa võtta.

Tõesti, tõesti, — kuidas me ka mineviku köidikutest isikuvabaduse piiramise alal vabaneda ei taha oma rahvalikus vabariigis, kuid näha on, et need meie juhtivate tegelaste vaimule niivõrd omaseks on saanud, et neist lahtisaamine peaaegu võimata. Vanasti oli see nii, miks peaks praegu teisiti olema!

Kuid miks ei tuletata seejuures meele, et vanasti üldse kõik teisiti oli kui praegu. Vanasti oli Eestimaa ja Liivimaa kubermang, nüüd Eesti väbariik! Vanasti mingisugune kodanikkude hääleõiguse moonutus, nüüd üldine hääleõigus kõigil täisealistel kodanikkudel! Vanasti kõneldi ainult Vene keelt, nüüd on ka „maakeel“ sääl mingi-

suguse seisukoha võtnud! Ja veel palju, palju teisi asju, mis kõik vanasti niiviisi oli, nüüd aga koguni teistviisi. Ärgem siis tehkem poolikut tööd. Kui juba, siis vana poole tagasi tervel väerinnal!

Mis sellest, et meil olemas on dokument, mida nimetatakse põhiseaduseks, milles üks päätükk kõneleb „Eesti kodanikkude põhiõigustest“ ja milles muu seas ette on nähtud põhiõigus, et „ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis vaba“, et seda õigust „võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides“ jne.

Ah ja, seletatakse muidugi, et avalik julgeolek sellega on hädaohus, kui sõduril, näiteks, põllumeestekogude liikmekaart taskus ja ta mõnel põllumeestekogu „loikusepidul“ ehk muul avalikul koosviibimisel erakonnameeste — Konstantin Pätsi, Karl Einbundi, või kindral J. Sootsi' ehk J. Laidoneri kõnet päält kuulab.

Võib olla. Kui nii arvate, siis laske käia ja keelake ära!

*

Pühade eel pani meie kindralkuberneri õigustega siseminister oma käsukirjaga maksuma määruse, millega teatavad üleastumised seadusest, mis ajalehtede poolt tulevad, mitte enam kohtu arutamisele ei lähe harilikus korras, vaid siseministri poolt administratiivsel teel ära otsustatakse, ja nimelt järgmiselt:

1) Perioodilise triikitoote vastutavat toimetajat või mitteperioodilise trükitoote väljaandjat, kes süüdlane on selles, et ta riigiasutuste salajashoitavaid: protokolle, kirju, dokumente, või riigikogu või tema komisjonide kinnistel istangutel arutatavatest asjadest trükis avaldab ilma sellekohase loa, karistatakse rahaträhviga, mitte üle kolmekümnetuhanda marga;

2) Süüdlast selles, et ta trükis avaldas ilma sellekohase loa enne kohtuistungit või asja äralõpetamist teate, mis juurdluse või eeluurimise materjalist võetud, karistatakse: arestiga mitte üle kuu või rahaträhviga mitte üle 50.000 marga.

Kõik see oleks väga õhus, kui mitte kodanikuvabadusi austavais riikides juba kaua aega kõige kallima põhimõtena maksvusele poleks pääsenud tõetundmine, et: õiguslikus riigis võib õigusemõistmist ainult kohus teostada. Seda on ka meil seni ajani enam-vähem tehtud, kuna ju meiegi põhiseadus kinnitab, et „õiguse mõistmist Eestis teostavad oma tegevuses rippumatud kohtud“.

Nüüd aga pannakse maksuma seisukord, mille kohta üks ajaleht väga tabavalt tähendas: ajalehe üle ei ole kohtus õigusemõistmist, tänava- ja rennist korjatud lakekausi kohta aga küll!

Aga mis tähendavad maailmas õigekstunnustatud vanad rahvavalitsuslised töed meie kohta! Praegu on ajaloos „mussoliinide“ ajajärk ja seda „ajavaimu“ peame ometi ka meie veidikese oma rinnas kandma. Muidu oleks ju ajalool lig vähe materiaali käes, mille üle kunagi muigada.

Ja et selle ajavaimu levimine kaunis üldine, tõendab üks asjaolu kaunis selgesti:

Mujal, kus ajakirjanduse vastu alandavate kitsendustega üles astutakse, leiab ajakirjandus alati võimalusi, kuidas selle vastu protesteerida, kas või nii nagu Itaalia Mussolini keeldude all, kus juhtkirjade asemel järjekindlalt valge koht, päätükk päätüki järele Johannese ilmutamise raamatust ehk muud.

Meil aga kehitab isegi seesugune ajaleht, nagu „Postimees“, kes end peab „keskerakonna“ häälekandjaks, ainult nõutumalt õlgu ja lausub:

„Peame siiski leppima sellega kui hädatarvilise abinõuga, kuid tahame loota, et siseministri korraldus neid, kes selleks põhjust annud, tõsiselt mõtlema paneb... „Kõige suurema ajakirjanduslise ühistunde juures ei saa aga siseministri korralduste vastu vaielda seni, kuni kadunud pole väärnähtused, mis seda esile kutsunud“.

Tähendab, mitte üksi „valitsevais ringkondades“, vaid ka „demokraatliste“ ajakirjanikkude eneste hulgas leidub meil päid, kes mitte üksi ärakannatatavaks, vaid h ä d a t a r v i l i k u k s peavad seda, et ajakirjandus ja ajakirjanikud õigusemõistmise suhtes madalamale seatakse uulitsarennis lamavast joodikust.

O, sancta simplicitas!

Augustus.

Toimetusele saadetud kirjandus.

- August Gailit, **Idioot**. 88 lhk. Hind ? „Odamees“ — Carl Sarap'i kirjastus, Tartus 1924. a.
- M. Aul, **Vana Idamaa**, vana Idamaa rahvaste ajalooliste hallikate kogu. 92 lhk. Hind ?
- Edmondo De Amicis, **Süda**, raamat noorsoole. Esimene jagu nelja illustatsiooniga. Itaalia keelest tõlkinud Aliide Elken. 130 lhk. Hind 160 mrk. „Odamees“ (Carl Sarap), Tartu 1924.
- Saaremaa ja Muhu muinasjäänused**. Sissejuhatus kirjutanud prof. A. M. Tallgren, kirjeldanud üliõpil. A. Karu, H. Laur, F. Leinbock, H. Moora, A. Tiitsmaa, T. Vaas. Tartu Ülikooli Arkeoloogia kabineti toimetused II. „Odamees“ — Carl Sarap, Tartu 1924. 148 lhk. Hind 300 marka.
- Friedebert Tuglas, **Teekond Hispaania**. 190 lhk. 1923. a. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus. Hind ?
- Juhan Jaik, **Võrumaa jutud**. 178 lhk., illustreerinud E. Viiralt. 1924. a. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus. Hind ?
- Sophokles — H. v. Hoffmannsthal, **Kuningas Ödipus**, Anna Haava tõlge. 72 lhk. Hind 120 mk. Tallinnas 1924.
- J. Wolfgang von Goethe, **Egmont**, Anna Haava tõlge, Tallinnas 1924, 91 lhk. Hind 120 mk.
- Juhani Aho, **Õpetaja proua**, autori loaga Soome keelest tõlkinud V. Ridala, 198 lhk., Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus, hind 200 mk.
- Albert Kivikas, **Mihklipäev**, romaan, 236 lhk., hind 240 mk. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus 1924.
- V. Ridala, **Toomas ja Mai**, lugulaul orjaajast neljas loos, 436 lhk., Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus 1924, hind ?
- G. Vilberg, **Kodumaal rännates III**, 88 lhk., hind 150 mk., Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus 1924.
- William Shakespeare'i **Suve öö unenägu**, Anna Haava tõlge, 88 lhk., hind 120 mk.
- Cand. jur. E. Sprekelsen, **Tulumaksu seadus**, kõige uuemate muudatustega ja tähtsamate Riigikohtu seletustega. 48 lhk., hind ? Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus 1925.
- Edgar Rice Burroughs, **Tarzani poeg**, inglise keelest Linda Luiga, 226 lhk., hind ? Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus.
- Fr. R. Kreutzvald, **Eesti rahva ennemuistsed jutud**, 166 lhk., hind 180 mk., Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus 1924.
- A. Kapp, **Sa tuled**, soololaul mezzo-sopranile ehk baritonile klaveri saatel. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus.
- A. Kapp, **Nõmme hallik**, soololaul klaveri saatel. Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus.